

A 2217
2004/3/4

STUDIA SLAVICA

ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

President

† FERENC PAPP

Editor-in-Chief

ISTVÁN NYOMÁRKAY

Editorial Board

JANUSZ BAŃCZEROWSKI (Budapest)

DALIBOR BROZOVIĆ (Zagreb)

ISTVÁN FRIED (Szeged)

KÁROLY GADÁNYI (Szombathely)

JURIJ N. KARAULOV (Moscow)

RADISLAV KATIČIĆ (Zagreb–Wien)

LAJOS KISS (Budapest)

GERHARD NEWEKLOWSKY (Wien)

GERHARD RESSEL (Trier)

LÉNA SZILÁRD (Budapest–Sassari)

IMRE H. TÓTH (Szeged)

ISTVÁN UDVARI (Nyíregyháza)

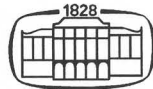
FRANCISZEK ZIEJKA (Kraków)

ANDRÁS ZOLTÁN (Budapest)

ZSUZSA ZÖLDHELYI (Budapest)

Editor

ATTILA HOLLÓS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Три ћирилска рукописа некадашње православне цркве у Адоњу

ДИМИТРИЈЕ Е. СТЕФАНОВИЋ

Dimitrije STEFANOVIĆ, ELTE Szláv Tanszék, Budapest, Múzeum krt. 4/D, H-1088

Abstract: The study describes three Church Slavic manuscript liturgical books (a Tetra Gospel from the last decade of the 16th century, a Triodion from the second quarter of the 16th century, a Ritual commemorating the transfer of St. Nicholas's relics from 1594 and an Octoechos from the turn of the 16th and 17th centuries.

Keywords: description of manuscripts, the orthodox church of Adony, Székesfehérvár

Међу многим старинама које се чувају у културним установама Стоног Београда (Székesfehérvár, Фејерска жупанија, Мађарска) налазе се и три стара ћирилска рукописа која ћемо у овом раду описати. Два, *Четворојеванђеље* из последње деценије XVI века; *Триод цветни* из друге четвртине XVI века, похрањена су у Музеју «Свети краљ Стефан» (Szent István Király Múzeum), а *Служба преносу моштију св. Николе и Октоих првогласник* (конволут) из 1594. године, односно из последње деценије XVI или почетка XVII века чува се у Бискупској библиотеци (Püspöki Könyvtár).

У судбини та три рукописа, између осталог, заједничко је да су 1913. године, са више десетина ћирилских и грчких штампаних књига, једном рачунском књигом и неколико икона, из места Адоња (Adony, Фејерска жупанија) доспела у стонобеоградски Музеј «Свети краљ Стефан». Књиге и предмети некада су припадали српској православној цркви у Адоњу, која данас више не постоји. Наведене године, у оквиру једне акције скупљања старина (Фејерске жупаније) они су уз подршку локалних угледника пренесени из Адоња у Музеј¹. Од три кодекса један, који садржи *Службу преносу моштију св. Николе и Октоих првогласник*, од седамдесетих година нашег века сврстан је међу књиге Бискупске библиотеке².

Место Адоњ лежи на десној обали Дунава, педесетак километара јужно од Будимпеште. У последњим деценијама XVII века, извесно време, носило је назив Рацадоњ (Rácadony). Крајем XIX века, када због промењеног етничког састава становништва наведени назив више није био актуалан, насеље је, на одређено време, названо Дунаадоњом (Dunaadony). Данас опет носи ранији назив Адоњ³. У ранијим српским, али и

¹ Тај део судбине три рукописа и осталих књига и предмета детаљније је истражио др Калман Бор (Bor Kálmán), пензионисани сарадник Националне библиотеке «Сечењи». Податке преносимо на основу његових бележака, које нам је љубазно уступио.

² О томе нам је податак љубазно саопштио др Гергељ Мозеши (Mózessy Gergely), управник Бискупске библиотеке у Стоном Београду.

³ LENDVAY Zoltán, Adony a történelemben. Adony 1996, 34; 154–155.

другим изворима, поред облика Адон, користио се и турски назив Џанкуртаран (тур. *cankurtaran* — ‘који спасава душу, живот’), како се заправо звало утврђење у близини оновременог насеља на чијем месту се развио савремени Адоњ,⁴ као и разне изговорне варијанте тог турског облика: Жанкуртаран, Чанкуртаран и сл. У каснијим изворима, као и литератури јавља се и Едун или Едуна⁵ и уобичајено Адоњ.

Историјско насеље на Дунаву православни Срби су још у турско доба настанили⁶. Православној заједници у Адоњу, неко време, припадали су и Грци. На то упућују и поменуте грчке књиге из некадашње адоњске цркве. У литератури се спомиње неколико адоњских Грка трговаца средином XVIII века⁷.

У одговарајућим записима два актуална рукописа казује се како су она 27. јануара 1732. године из сентадрејске Ћипровачке цркве поклоњена цркви св. Тројице у Адоњу⁸, што упућује на то да је у наведено време ту стајао освећени храм. Објављена документа световних и римокатоличких црквених власти из 1734. године показују да је градња «новоподигнуте» православне цркве у насељу трајала дуже времена, али је још и наведене године оспоравана⁹. Тако су рукописи поклоњени цркви чија је изградња завршена пре тог поклањања, можда 1731. године или раније. 20. маја 1812. у Адоњу су «при пароху Андреју Радановићу и епитропу Науму Козмановићу» почели нову цркву зидати, да би већ 14. септембра исте године крст на њој подигли¹⁰. У тој години је и број православних нагло порастао и то је трајало до 1818. После 1819. њихов број нагло опада¹¹. Црква је 1887. године обновљена, али број православних домова у Адоњу свео се на два, а душа на осамнаест¹². У Другом светском рату (у зиму 1944–1945) зграда цркве је тешко оштећена, тако да се касније морала срушити¹³.

У опису појединих рукописа палеографску и језичку анализу урадили смо на основу читања текста на неколико страница, као што је то уобичајено при изради «средњих» описа, а не на основу провере целог

⁴ Bóna István, *Dunapentele története*. Budapest 1991, 15.

⁵ Д. Ј. Поповић, *Велика сеоба Срба — Срби сељаци и племићи*. Београд 1954, 36.

⁶ *LENDVAY Zoltán*, нав. дело.

⁷ FÜVES Ödön, *Görög kereskedők a Dunántúlon 1754–1771 között: Antik tanulmányok*, XII/1. Budapest 1965, 107; *LENDVAY Zoltán*, нав. дело, 58.

⁸ Четворојеванђеље л 4; Служба преносу моштију св. Николе са Октоихом првогласником л 2.

⁹ С. Гавриловић, И. Јакушић, *Грађа о православним црквама Карловачке митрополије XVIII века: Споменик, СХХIII, Одељење историјских наука*, 2. Београд 1981, 13–17.

¹⁰ Матична књига умрлих цркве Силаска св. Духа, година 1775–1860, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја, унутрашња страна задње корице.

¹¹ *LENDVAY Zoltán*, нав. дело, 95.

¹² Г. Марјановић, *Први шематизам Православне српске епархије будимске за годину 1896*. Сремски Карловци 1896, 71–72.

¹³ Из бележака господина Калмана Бора.

кодекса. Анализирајући правопис споменика, условно смо употребили традиционалне називе «рашка» и «ресавска» за одговарајуће ортографске школе раније српске писмености. Ти називи, међутим, не имплицирају географско порекло споменика, већ само спровођење одређених правописних узуса. При представљању садржина црквенословенске цитате наводимо или оригиналном црквеном ћирилицом или у транскрипцији савременом српском ћирилицом. У записима смо скраћенице разрешили у угластим заградама, а за ауторске интервенције користили смо полукружне заграде. При разрешењу скраћеница могу се појавити недоследности у оним случајевима када је језик записа хибридан (са елементима српскословенског, рускословенског или српског народног језика).

Поводом објављивања овог рада захвалност дугујемо господину Калману Бору, пензионисаном сараднику Националне библиотеке «Сечењи» у Будимпешти, који нам је скренуо пажњу на рукописе у Стоном Београду и пренео нам резултате својих ранијих необјављених истраживања у вези са њима. Исто тако захвалност изражавамо колеги Радоману Станковићу, саветнику Археографског одељења Народне библиотеке Србије у Београду, који је идентификовао водене знаке у појединим кодексима.

Фотографије је израдио господин Иван Јакшић, фотограф при Српском народним новинама у Будимпешти, коме такође захваљујемо на доброј вољи.

При припреми ових описа имали смо колегијалну подршку сарадника двеју стонобеоградских библиотека у којима се рукописи чувају, као и Црквеноуметничке збирке Српске православне епархије будимске у Сентандреји.

Музеј «Свети краљ Стефан», Стони Београд
(*Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár*)

(1) **Четворојеванђеље**, последња деценија XVI века

Инв. број: 567/1913

Текст рукописа на папиру, број листова: III+293+III, димензије листа: 305×205 мм, димензије текста на страни: 205×125 мм, број редова у основном тексту 21, у осталим деловима садржаја променљив. Старија фолијација словима црквене азбуке у бројној вредности од *ā* до *ř*. После л *ř* следи неозначени лист. Кодекс има 37 свезака: I⁸–XXXVI⁸, XXXVII⁵. Већина ознака свезака по средини доње маргине сачувана је. Прва и последња три листа су прикорична и унесена су приликом најновије рестаурације 1997. године. Листови 9', 10 нису исписани због квалитета хартије, такође ни на листовима 81' и 293' нема основног текста. Новија фолијација графитном оловком.

Писар кодекса није познат. Не зна се ни *место* ни тачно *време* писања. У запису на л 4' казује се да су ликови јеванђелиста насликани 1597. године. То значи да је рукопис исписан до назначеног времена сликања минијатура. На последњу деценију XVI века упућују и водени знаци.

Од *водених знакова* нађена је само *једнострука котва у кругу са угластим тролистом и контрамарком С В*, врло сличан, скоро идентичан: Мошин 277 из 1590–1600. године¹⁴; Никољац 8 из 1592. године¹⁵; Цетиње 8 око 1600. године¹⁶.

Рукопис је исписан *правилним полууставним писмом* са очигледним калиграфским тежњама. У основном тексту слова су крупнија и издужена, у осталим деловима текста она су ситнија и квадрата са више брзописних надредних слова. Нарочито у основном тексту писар настоји да опонаша за његово време већ архаичне узоре уставног писма. Словни облици ређе варирају. Број лигатура је минималан. У основне карактеристике овог писма спадају и дебљи вертикални и тањи хоризонтални потези слова. Слово *а* има улево нагнуто стабло чији се доњи део обавезно спушта испод линије, узана петља стабло додирује у његовом средњем делу и спушта се до доње линије; *б* са горњом пречком, на чијем крају је карактеристични висак, она је увек дужа од доње линије редуковане петље; *в* има смањену горњу петљу која се у горњем делу усправног стабла додирује са доњом петљом; *д* са два благо искошена стабла која се састају на горњој линији, врх је заравњен, хоризонтална пречка је прилично дуга, ножице су косе и спуштају се дубоко испод доње линије; *е* има уску и широку варијанту; *ж* је тропотезно са мање или више редукованим горњим делом и са често асиметричном левом и десном половином; *с* је као развучено латиничко *s*; *з* са горњим делом који чине удесно нагнуто стабло и хоризонтална пречка са виском на левом крају и доњим извијеним делом који се спушта дубоко између два реда и додирује стабло негде изнад доње линије; *и* има два вертикална стабла, једва искошена пречка се налази мало изнад средине; поред уставног облика *м* са искошеним спољашњим стаблима и унутрашњим делом који под оштрим углом додирује доњу линију, јавља се међу надредним словима рубрика слично обликовано брзописно *м*; поред елипсастог *о* јавља се и широко почетно *О*; *п* има пречку која увек прелази висину десног стабла; поред диграма *оу* и праве лигатуре *љ*, јавља се и *њ* као непотпуна лигатура; поред уставног облика *ѣ* јавља се танким цртама исписани развучени брзописни облик; *џ* је једнострано, налик на број четири са доста редукованим горњим делом; поред

¹⁴ V. Mošin, Anchor watermarks: Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia, XIII. Amsterdam 1973.

¹⁵ P. Stanković, Датирање и водени знаци рукописних књига манастира Никољаца: Археографски прилози 16 (Београд 1991) 141–306.

¹⁶ П. Момировић, Љ. Васиљев, Ћириличке рукописне књиге Цетињског манастира XIV–XVIII века. Цетиње 1991, 32.

уставног облика њ са ситнијом петљом, као варијанта у одређеној позицији, јавља се «високо јер» са високим удесно искошеним стаблом и угнутом пречком улево; поред уставног облика њ, чије се стабло диже високо изнад горње линије и чији вискови на пречкама, које су положене у висини горњег реда, могу бити једнаки или неједнаки, јавља се, обично на крају реда, издужено јат; ѿ има уставни облик са средњим стаблом до горње линије.

Овакво обликовање слова и њихових сразмерно ретких варијаната одговара палеографском узусу у време настанка рукописа. У духу тог времена су и она брзописна обележја која се јављају при писању мањих иницијала (пре свега Њ и Р). Међу њима се ређе уочава и лигатура Њ-Њ (високо јер).

Језик рукописа је српскословенски (српска редакција старословенског). *Правопис* је претежно ресавски, с тим да су у неким сегментима изражене архаичније рашке ортографске црте.

На етимолошком месту старословенских њ и њ у начелу пише се њ, али се уз тај знак као графијска варијанта појављује и високо јер. Знак њ се добро чува на крају предлога и префикса, где се у време писања текста налазио у фонетском положају (изговарао се као *a*). Само у истом положају уочени су примери и са високим њ. На пример: *вѣ* 6, *сѣннѣ* 6', *вѣхотѣ* 6', *сѣтвори* 6', *вѣстокѣ* 7, *сѣ* (предлог) 7; *вѣхотѣ* 6', *вѣзвѣститѣ*, *вѣзлюбленнѣ* 84 и др. У том положају се њ (или њ) ретко испушта. Знак њ се прилично доследно чува после крајњих сугласника. У ређим случајевима, међутим, испушта се испред енклитика, нпр. *ѿром же* 5', *сѿудѣт ѣ* 6'. У средини речи (у основи и суфиксу) њ често није сачуван на етимолошким позицијама (у јаком и слобом положају), нпр. *правѣднѣ* 6', *снѣ* 6', *р[ѣ]чѣннѣ* 6', *вѣѣ* 6', *вѣѣ* 7, *книжнѣ* 7, *писаннѣ* 7. На месту њ у средини, као и на крају речи, испред енклитика, понегде се појављује пајерак ('), нпр. *сѣл'мона* 5' (на месту секундарног њ), *вѣв'ши* 6, *дон'дѣже* 6', *авраам' же* 5', *видѣхѣм'* бо 7, *ѿн'* же 8. После вокалног *p* и *l* обавезно се пише њ: *оутрѣнѣ* 6, *прѣвѣн'цѣ* 6', *врѣзи ѣ* 10'; *вѣлѣви* 7, *испѣлнѣ* 10.

Појава писања *a*, као резултата српскословенске вокализације некадашњег полугласника (у јаком, а у неким случајевима и слабом положају), која је карактеристична за српскословенске рукописе и у XVI веку, у прегледаним деловима текста није уочена. На могућност постојања те појаве, међутим, упућује пример са њ на етимолошком месту вокала *a*: *вѣвѣлонѣ* 5'. Пример за старословенску вокализацију њ > о је *тогда* 8.

На више начина се означавају прејетовани вокали *ja*, *je*, а у страним речима и *ju*, као и 'а и 'е после палаталних *l*, *n*. Групу *ja* на почетку речи означава само *ѣ*; на почетку слога у речи: *а* (нарочито у карактеристичној ресавској групи *ĭa*), ређе *ѣ*; после палаталних консонаната *ѣ*, ређе *а*, нпр. *ѣко* 5, *ѣви ѣ* 6', *ѣдѣ* 9; *ѣнѣ* 1, *оумрѣтѣ* 8', *оумѣнѣ* 9',

ц[а]рствїа 84, покаанїа 9, андреа 84; оубога ϵ 8', погасъ 9; авраамма 5, н[б]нїа 10, дивляхоу ϵ 84, али и зоровавела (присв. придев) 6. Групу *je* на почетку речи најчешће означава ϵ ; ређе κ , сасвим ретко ϵ ; на почетку слога у речи κ , ϵ (нарочито у карактеристичној ресавској групи $\text{ї}\epsilon$), ретко (обично у страним речима) ϵ ; после палаталних консонаната κ , понекад ϵ , нпр. ϵ го 5, ϵ зекїю 5, ϵ же 6, ϵ гдаже 7, ϵ диномъ 10, κ (заменаца) 7, κ ст[ь] 7', κ го 8, κ мъ 7', 10; вѣвулонско ϵ 5', ϵ к 6', приѣти 6', рождѣше ϵ 6', свое 6', ц[а]рствоуѣтъ 8; вл[а]говѣствованїе 5, прѣселенїе 5, керемїемъ 8, рыданїе 8, своего 8', вїѣлемъ 7; архїере ϵ 7, вїѣлемъ 3, мое 7; прѣселенїе 5', гл[а]голю 6', из не 6, огнїемъ 85, али и возлюбленнїи 10. Групу *ju* означава $\jmath$, с тим да се у страним речима, поред најчешће ресавске групе $\text{ї}\jmath$, могу појавити $\text{ї}\jmath$ или $\text{ї}\delta$, нпр. авїѣда 6, елїоуда 6. У рукопису се доследно чува архаична група $\text{ч}\jmath$.

Осим $\text{ї}\alpha$, $\text{ї}\epsilon$ и $\text{ї}\jmath$ у ресавском правопису уобичајена је и група $\text{ї}\text{н}$, која је представљена у примерима марїнна 6, нмоуцїи 6, прїишо ϵ 7, оуцнїи 84 и др.

Слово ї пише се и између два консонанта у речима страног порекла, нпр. $\text{ї}\omega$ їфа 9, ї мона 84. Карактеристична је двојност почетних графичких група $\text{ї}\omega$ и ређе $\text{н}\omega$ у именима страног порекла.

Уочавају се примери са мешањем ϵ и ѣ : (ω) оуринъ 5', $\text{ї}\omega$ нѣфъ (вокатив) 6', вїѣлемъ (вокатив) 7, ($\text{н}\epsilon$) теѣъ 7, мѣдъ 9, али и мѣдъ 83'. Мешају се н и ѣ . У средини речи н се чешће налази на месту ѣ , а у наставцима ѣ чешће заузима етимолошке позиције н : $\text{ч}\epsilon$ тири 1', вн (акузатив множне) 10', $\text{вн}\omega$ къ 10', $\text{п}\omega$ силаю 83, $\text{рн}\epsilon$ бара 84; оутрънъ 6, $\text{п}\omega$ устинъ 8', $\text{к}\omega$ раблѣ 84', али $\text{ѣрѣч}\epsilon$ 1'. Јавља се прелазак етимолошког н у ѣ на почетку глаголске основе после префикса који се завршава на -з , нпр. $\text{нз}\delta$ ѣ 84', што је карактеристично и за раније текстове са ресавским правописом. Групе ѣѣ , гѣ доследно се пишу: $\text{л}\jmath$ удскѣѣ 7, $\text{г}\text{л}\jmath$ огы 7'.

Слово s је на етимолошком месту у примерима: $\text{свѣз}\delta$ оу 7, сѣ ло 8, али у примерима $\text{см}\text{ї}\epsilon$ 1', $\text{пр}\omega$ усн 9 налази се на месту z .

У речима страног порекла пишу се слова ω и $\jmath$: $\text{н}\omega$ ѣма 5', $\text{м}\omega$ ѣна 6, $\text{наз}\omega$ рѣ ω 8'; вѣвулонско ϵ 5', ϵ гупъ 8.

Почетно ω означава се са ω , широким o и обичним o . У средини и на крају речи o се означава са ω (нарочито у речима страног порекла) и o . На почетку речи $\jmath$ се пише као диграм $\text{o}\jmath$, а ређе и као неправна лигатура ѣ , у средини и на крају речи пише се као $\text{o}\jmath$, δ и ѣ .

Примери удвајања вокалских слова: $\text{нѣн}\text{ѣх}\text{ѣ}$ 7, $\text{нѣѣх}\text{ѣ}$ 7, вл[а]говолїнѣхъ 10, $\text{н}\text{ѣц}\text{ѣлїн}$ 85, $\text{т}\omega$ во ϵ (акузатив множине) 10' и $\text{на}\omega$ роды 110.

Неке од морфолошких и синтаксичких црта: архаични облик акузатива код именица мушког рода којима се означавају жива бића, нпр. $\text{родит}\epsilon$ (ѣ)нъ (свои 6', $\text{вн}\delta$ χ ристос[ь] в[о]жїи $\text{с}\omega$ ходѣщъ 7; старији облици партиципа претерита код глагола са презентском основном на и , нпр. $\text{кр}\text{ѣ}$ щъ ϵ 10, $\text{поц}\text{н}$ ϵ 10, $\text{пр}\text{їстоуп}\text{л}\epsilon$ 10, $\text{поклон}\epsilon$ ϵ 83'; употреба локатива после глагола кретања, што је наслеђено из неких од старословенских

јеванђеља: *въсели се въ градѣ нарицаемѣмъ назареѣѡѡ* 8'; удвајање везника, нпр. *възвъстите ми тако да и азъ поклоню се емѡ* 8.

Надредни спиритуси и *акценти* преузети су из грчког, с тим што су изгубили првобитну функцију. Њихова сразмерно доследна употреба у духу је ресавског правописа. Спиритус ленис (') изнад почетног вокалског слова једносложних и вишесложних речи. Од акцената оксија (˘) изнад почетних вокалских слова, обично у комбинацији са спиритусом (˘), као и изнад вокалских слова у средини речи, варија (˘) најчешће изнад крајњих вокалских слова (и у енклитикама), периспомени (˘), који се по обликовању тешко разликује од спиритус лениса, обично се налази изнад прејотованих, а ређе и других вокалских слова у средини речи; двострука варија (˘˘) изнад њ и других вокалских слова на крају једносложних речи.

Титле за означавање скраћеница и скраћено писаних речи, као и *пајерци* на месту испуштених јерова обликују се на више начина.

Од *интерпункцијских знакова* користе се крупнија киноарна тачка у основном делу текста, обична мрка тачка у осталим деловима, као и зарез. На крају већих садржинских целина најчешће се јављају три црвене тачке са завршном извијеном цртицом, исте боје као и тачке.

У *илуминацији рукописа* писар, као и сликар минијатура, тежи да оствари естетске домете. Уставни потези при обликовању већине слова, колорит, вично изведене велике вињете и други елементи украса достојно треба да представљају основну садржину кодекса. Јеванђеље се налази на највишем месту у хијерархији жанрова византијско-словенске црквене књижевности. У опремању рукописа писар и илуминатор, као и многи њихови савременици, угледали су се на узор из XIV века.

Већи део текста исписан је мастилом мрке боје; живе главе, контуре већих иницијала, мањи иницијали и иницијална слова, нека велика слова, рубрике, маргиналне ознаке читања, маргинални цртежи, контуре табела киноаром. При писању неких од главних наслова користи се и злато, као што се при извођењу неких од живих глава, наслова и маргиналних ознака читања користи и мастило плаве или златне боје.

Мањи брзописно обликовани иницијали (пре свега **К** и **Р**) висине су од једног и по до два реда. Понекад су скромно украшени пречком или тачком на стаблу. Већи раскошнији иницијали на почетку појединих јеванђеља (л 5, 84, 135, 221) висине су од четири до седам редова. Њихову илуминицију чине плетене траке и биљни мотиви. Између контура смеђе или црвене боје колорисани су златном, црвеном, зеленом и бордо бојом. Једноставнији геометријски иницијал изведен црвеним мастилом налази се на почетку Јеванђеља по Луки (л 135). Сви већи иницијали украшени су карактеристичним пречкицама, прстеновима, тачкама, висковима и др.

Мање заставице (л 1, 134) у неовизантијском стилу са мотивима плетења и биљним стилизацијама. Четири веће, различито компоно-

ване заставице, величине од пола стране, испред почетака појединих јеванђеља (л 5, 84, 135, 221) изведене су такође у неовизантијском стилу са мотивима плетења, биљним стилизацијама, као и геометријским облицима. Површине су колорисане црвеном, златном, бордо, зеленом, окер и плавом бојом.

Четири минијатуре јеванђелиста различите величине налазе се на ректо странама пре почетка текстова појединих јеванђеља. На минијатурама осликани су седећи ликови јеванђелиста, карактеристични симболи појединих еванђелиста, који нису дистрибуирани на традиционалан начин, као и стални архитектонски мотиви. Представе су богато колорисане бојама и нијансама боја. Сигнације уз поједине минијатуре: $\epsilon[\text{в}]\epsilon[\text{т}]\text{ы м}[\text{а}]\phi\epsilon\text{и}$ (л 4'), $\epsilon[\text{в}]\epsilon[\text{т}]\text{ы м}[\text{а}]\rho\text{к}o$ (83'), $\epsilon[\text{в}]\epsilon[\text{т}]\text{ы л}u\text{к}a$ (134'), $\epsilon[\text{в}]\epsilon[\text{т}]\text{ы и}o\text{в}a\text{нн}ь$ (22').

Према запису (4') минијатура је осликао поп Страхиња 1597. године. Он је био знаменити сликар краја XVI и првих деценија XVII века. Радио је фреске у десетак цркава и бавио се иконописом¹⁷. Представе ликова четири јеванђелиста у рукопису из некадашње адоњске цркве откривају га и као минијатуристу¹⁸.

Кодекс *садржи* текст Четворојеванђеља (јеванђеља у канонском библијском поретку), прилагођен богослужбеној употреби.

л 1 – Теофилактово предговор Јеванђељу по Матеју.

л 2' – Главе Јеванђеља по Матеју; л 4' – минијатура јеванђелиста Матеја са записом сликара.

л 5 – Јеванђеље по Матеју; л 81 – поговор Јеванђељу.

л 82 – Теофилактово предговор Јеванђељу по Марку.

л 82' – Главе Јеванђеља по Марку; л 83' – минијатура јеванђелиста Марка.

л 84 – Јеванђеља по Марку; л 131' – поговор Јеванђељу.

л 132 – Теофилактово предговор Јеванђељу по Луки.

л 133 – Главе јеванђеља по Луки; л 134' – минијатура јеванђелиста Луке.

л 135 – Јеванђеље по Луки; л 218' – поговор Јеванђељу.

л 219 – Теофилактово предговор Јеванђељу по Јовану.

л 220 – Главе јеванђеља по Јовану; л 220' – минијатура јеванђелиста Јована.

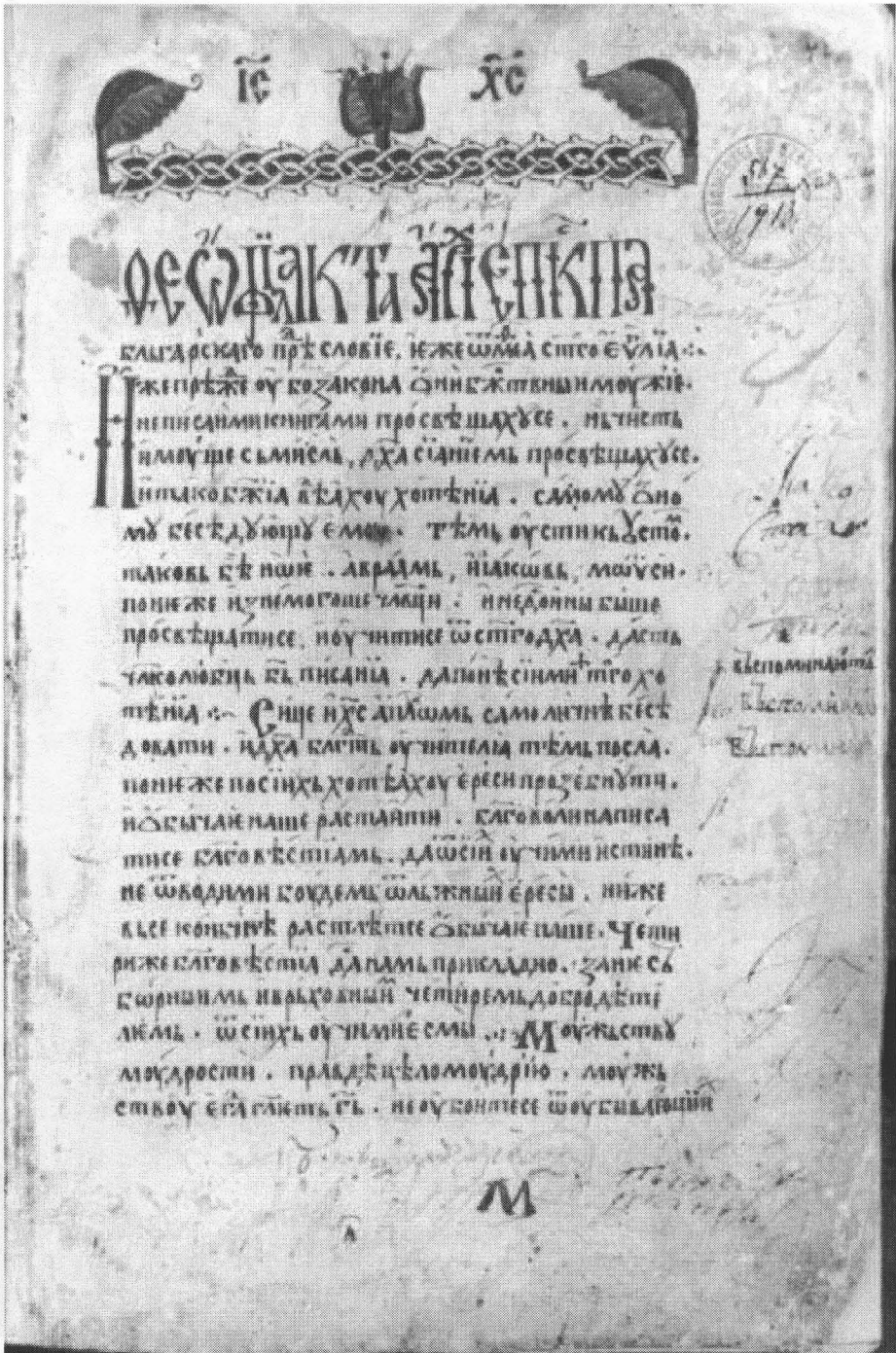
л 221 – Јеванђеље по Јовану.

л 284 – Распоред читања јеванђеља преко целе године, почев од Велике недеље.

л 289 – Саборник (месецослов).

¹⁷ С. Петковић, Делатност зографа попа Страхиње из Будимља: Годишњак Завода за заштиту споменика културе, Старине Црне Горе, I. Цетиње 1963, 113–127; *исти аутор*, Српска уметност у XVI и XVII веку. Српска књижевна задруга, 589, Београд 1995, 91–92.

¹⁸ То нам је саопштио професор др Сретен Петковић (Филозофски факултет у Београду). На његовом љубазном саопштењу и овога пута се захваљујемо.

1. Четворојеванђеље 1г

3. Четворојеванђеље 4v

4. Четворојеванђеље 5г

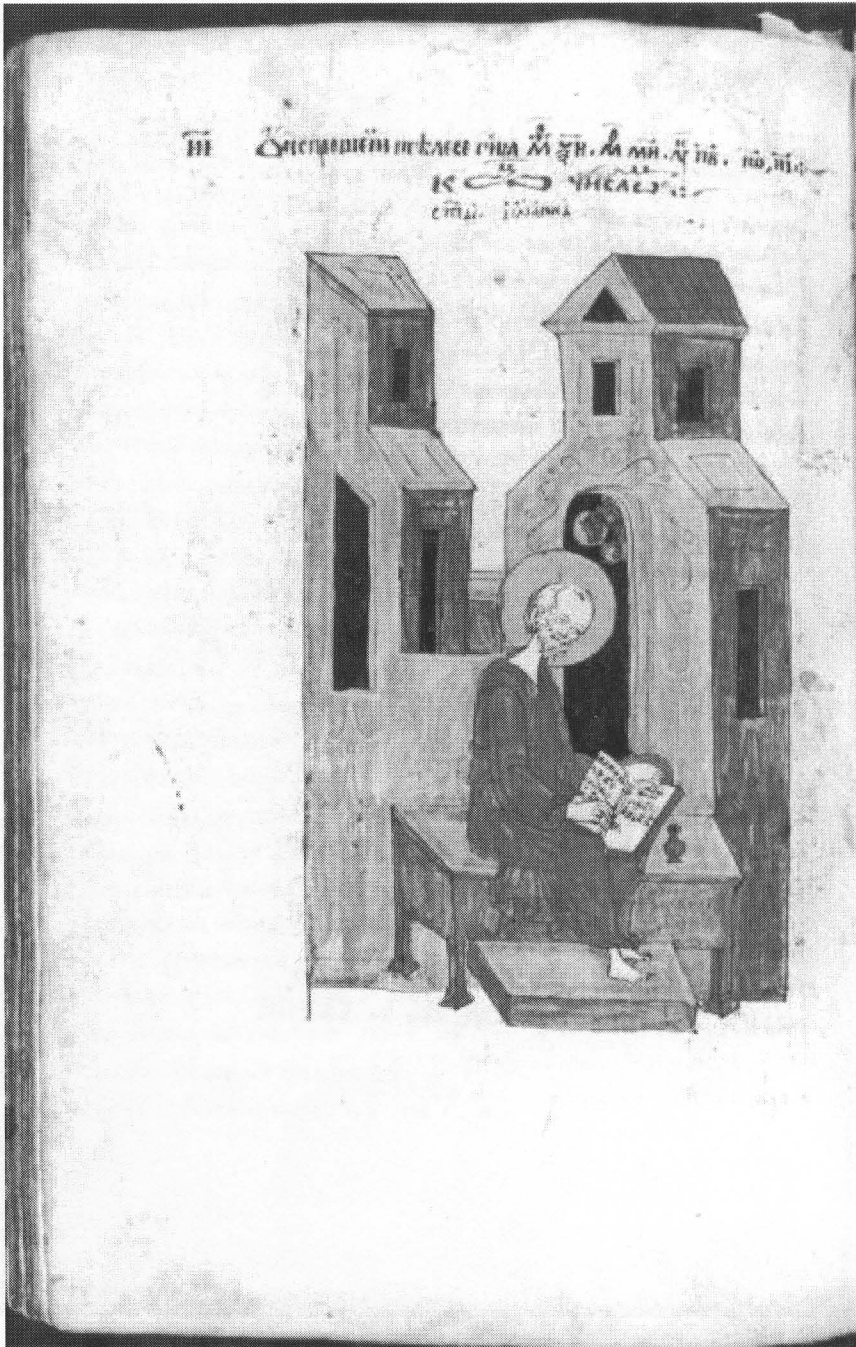

7. Четворојеванђеље 134v

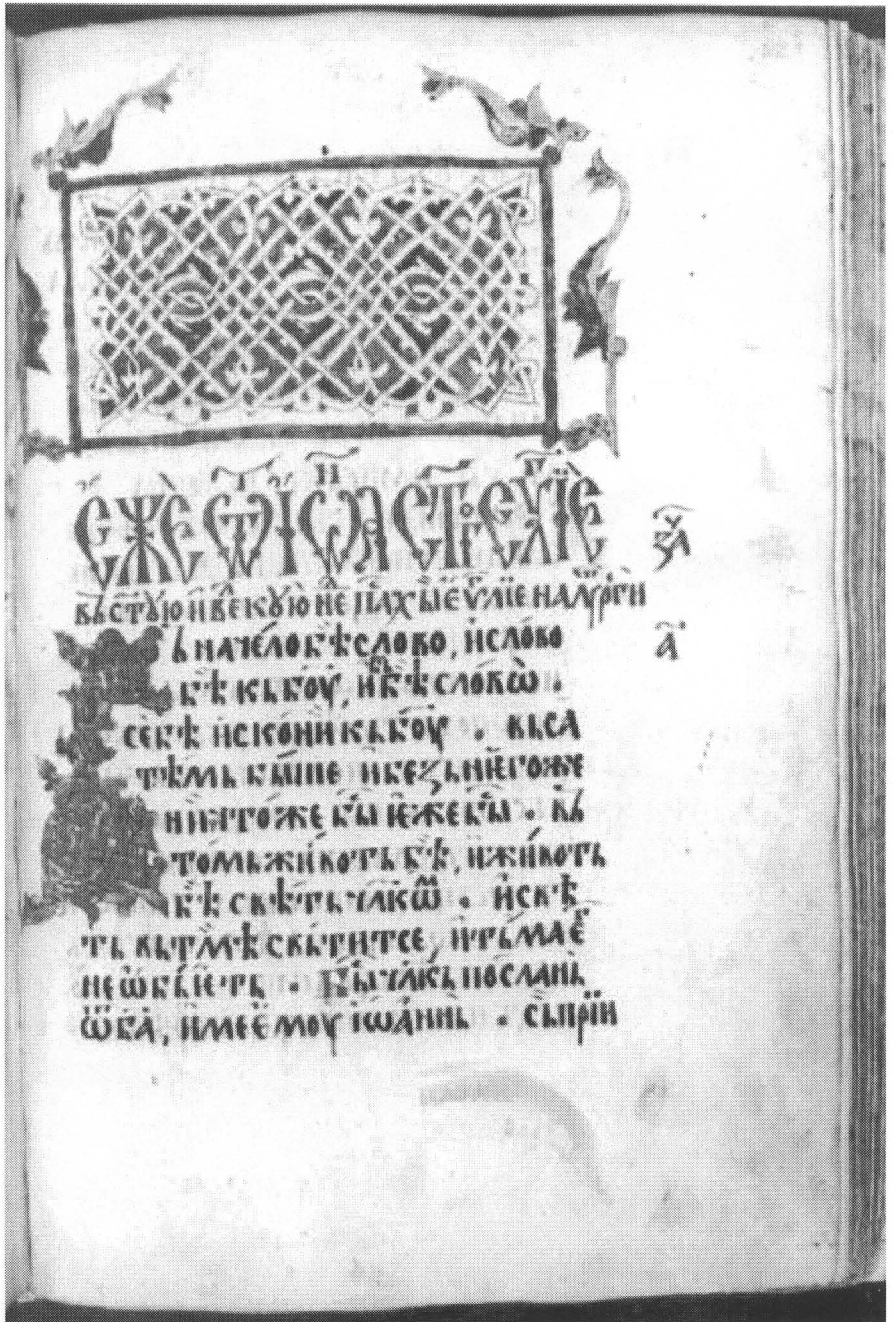

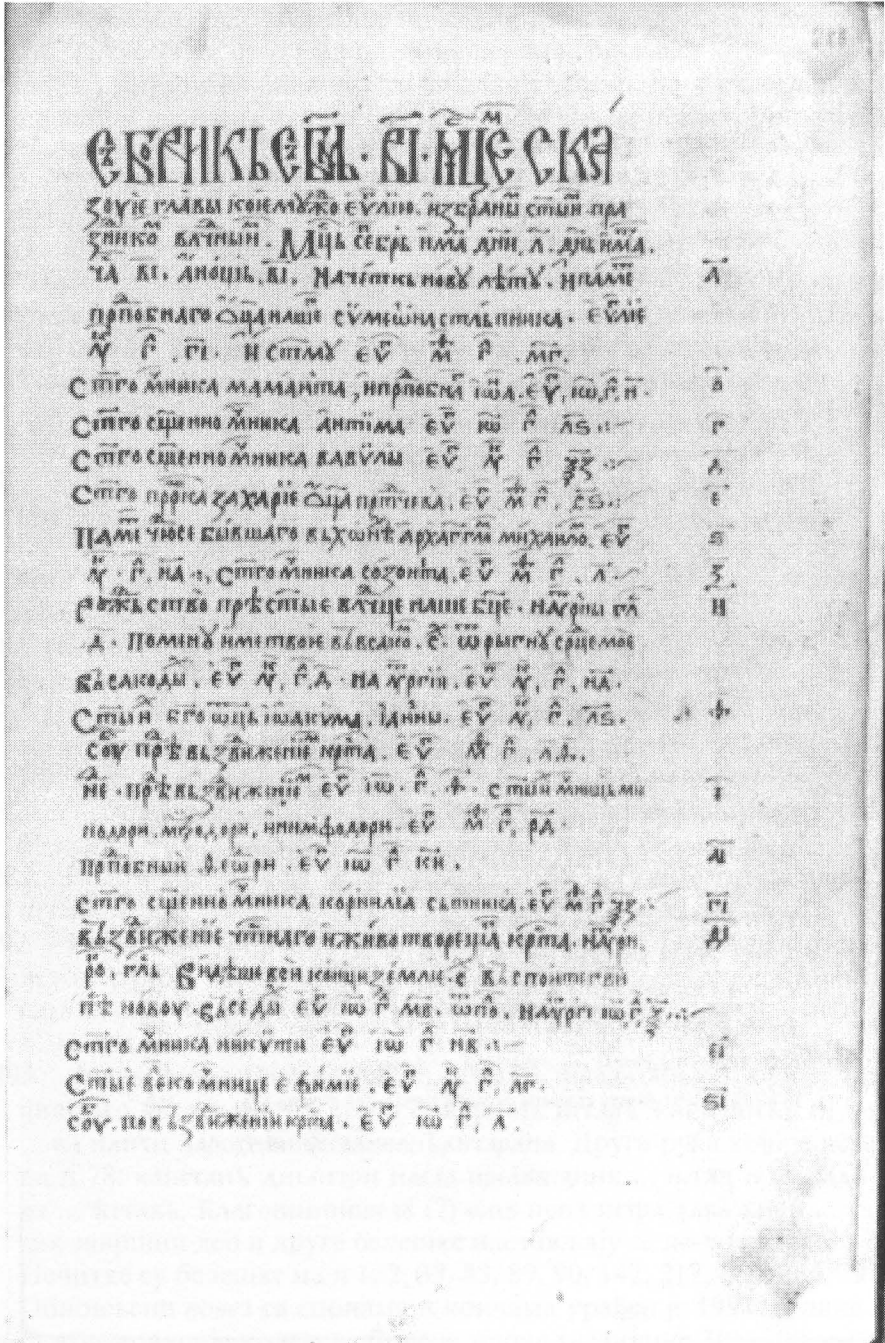
8. Четворојеванђеље 135г

9. Четворојеванђеље 220v

10. Четворојеванђеље 221r

11. Четворојеванђеље 288r

ВѢСНАВЕРІЕ ПРОВОДНИА . ЕВЪ МЪ Р. А. 4.
 СТОЕ КТОМЪ ВЪННІЕ ГАНЕАН СПАШАШЕ ТУ ХА.
 НАУРНІ ПРѢ ПЪ Д. МШРЕ ВЪДЪННОСТЪЖЕ. С. ЧТО
 ПИ И МАЕ. ВЪСАДЪ. ЕВЪ МЪ Р. К. НАУРНІ МЪ Р. С.
 СЪКТОМЪ ТОМАГО И СЛАВНА ПРІСА ПРІТЪ КАРЛА ІОАНИА
 ЕВЪ ІО. Р. Р. СЪУ ПРІСВѢТНИ ЕВЪ МЪ Р. С.
 НЕ . ПОПРІСВѢТНИ ЕВЪ МЪ Р. И.
 СТОЕ МННІСА ПАВЪІСТА ЕВЪ МЪ Р. Т. 4.
 ПРІСВѢТНАШАШЕ А. С. С. ІА СЪСРІС КИТІАМЪ СЛЪУ СІ ІОН.
 СТОЕ МННІСЕ ПАТІАНИ ЕВЪ ІО Р. АН. 41
 СТОЕ МННІСА ЕРМІА ИСТАДІАНИСА . ЕВЪ МЪ Р. Р. С. 41
 ИЖЕ КЪ СТОЕ ШАНІА СЪКЪ АРХІЕПІСА СРЪСЪКАГО СЛЪУ
 ПОЕ МЪ КРІА . ГІ. ПРІСВѢТНИ ШАНІА ПЛАВІА ПІА
 ИСАГО . ІОАНИА ІСАВЪІНИСА . ЕВЪ МЪ Р. С. 41
 ПОСЛАВІЕ НІЕ ЧІПІАМЪ ВЕРІА МЪ СТОЕ ПЕРХОВА
 АПЪШЕ ПЕРА . ЕВЪ ІО Р. С. С. 41
 ПРІСВѢТНАГО ИСТАДІАНИА ШАНІАГО АНДРАІА ВЪСА
 НАУРНІ ПРѢ ПЪ Д. ЧІПІА ПРѢ ГМІСЪ МЪ ПРІТЪ С.
 ЧТО КЪ ДАМЪ ВЪСАДЪ . ЕВЪ МЪ Р. МЪ НАУРНІ МЪ Р. С. 41
 СТОЕ ШАНІА . А. ІА СІА . ПЕРХОВА . ЕВЪ МЪ Р. А. 41
 ПРІСВѢТНАГО ШАНІАШЕ СЪ ФІАМЪ ВЪСАГО . НАУРНІ ПРѢ
 ПЪ Д. ПІНОВІА . СІ. НАУРНІ ЕВЪ МЪ Р. ІА. 41
 ПРІСВѢТНАГО ШАНІАШЕ МЪ Р. ІА ИСТАДІАНИА МЪ Р. С. 41
 СТОЕ АПЪА ПІА МЪ Р. А. ЕВЪ МЪ Р. АН. 41
 СТОЕ СІЕННО МННІСА КЛИМЕНІА . ЕВЪ МЪ Р. МЪ. 41
 ИЖЕ КЪ СТОЕ ШАНІАШЕ ГРІГОРІА КРЪ СЛАВА . СЛЪУ ПІА ГІ . 41
 ВЪСАДІАНИАШЕ МОЩЕ ІО МЪ СІА . СЛЪУ ПІА ГІ . 41
 ВЪСАДІАНИАШЕ МОЩЕ СІЕННО МННІСА ПРІНАТІА СТО НОСІА
 СЛЪ ДІ К

12. Четворојеванђеље 290г

л 290 – 14. јануар (као први празник дана): Ва тажде дан памет преподобнаго оца нашего Сави, архиепископа српскога.

л 291' – 13. фебруара (као други празник дана): Ва тажде дан памет преподобнаго оца нашего Симеона Српскога, новаго Мироточца.

л 293 – Јеванђеља у различитим приликама.

л 294 – Таблица којом се указује на гласове и недељна читања јеванђеља и апостола.

Затиса има више, међу њима и доста нечитких.

л 4 – По средини стране полууставом: Сїе [вє]тѡе єв[ан]г[є]ліє цр[ь]квѣ зовоми ꙗнпоровачкє (!) храма [вє]т[а]го ѡ[т]ца николаа. и даровашє ктитори Ва цр[ь]ковѣ [вє]тїє єдиносѡциїє животворѣциїє и неразделнїє Тр[он]ци. ѡ[т]ца. и [ь]на и [вє]т[а]го д[8]ха. оу чан'кѡтаранѣ. 1732 ѡвгарїя 27. оу [вє]ти андрєи. Испод брзописом: ... и оцѡ ми ... їла жан... и менє и ц... и матери ... места Сѡботици и ... и Блавенє аминѣ.

л 4' – Запис минијатуриста: Повѣленїем[ь] ар'хїерєна кир' дїѡннїа писа прѣзвнтерѣ страхнннн сїє ѡбразє [вє]тїє єв[ан]г[є]ліистє вѣ лѣто. 33рє. (7105 тј. 1597) кр[8]г[ь] сьн[ц]є їа а лун[а] нїї злато чнс[ло] .ї. нн'дикто (!) .ї. тмѣліа .їа. емпах'та. лѣтѡ .ї. в[г]оу да прости + сїє писах[ь] ва вѣлнкю сѡботоу. Испод другом рууком: да прости.

л 78 – На доњој маргини брзописом: Сня книга нїмона папас (?) ... даровашє нам ...

л 81 – На десној маргини брзописом: Фока. На доњој маргини прецртани текст, вероватно истом руком која је на л 4 брзописом белешила.

л 81' – У горњем делу иначе празног листа исписана је литургичка белешка.

л 283 – Истом руком као на л 78: Прє... на (?) адоњ ѡтецѣ нашѣ писа петарѣ по...

л 292' – На доњој маргини делимично прецртане белешке брзописом истом руком као и на л 78: ... Бл[а]говеннїшмѡ (?) ѡцѡ днмнтриу нам же ѡцѡ и благодєтелѡ ... тє ѡ нами ако бог да ... нас посетити скоро ... да бѡдєтѣ тако...

л 293' – Једна рука: Слава [вья]тен троици неразделнїмон ѡца и сина и [вья]таго дѡха амин па ... снє [вья]щеник Петарѣ живковнѣѣ и сєла ба ... ка илити парохијани сєла жан'кѡтарана. Друга рука која је иста као на л 78: капетанѣ днмнтри нама прєлѡвєзник ... ѡтац и ... када нам же ... ѣетакѣ. Благовеннїшмѡ (?) ѡцѡ попа петра тако били ... (нечитак завршни део и друге белешке настављају се до дна стране).

Нечитке су белешке на л 1, 2, 33, 83, 89, 90, 142, 217, 260, 264, 291.

Обновљени *повез* са спонама и копчама урађен је 1997. године приликом конзервације кодекса. Дрвене плоче (величине 305×200 мм) прєсвучене су кожом мрке боје. На предњу и задњу корицу, као и на хрбат налепљени су одговарајући комади са старог повеза. Тако су на корицама углавном сачувани украси изведени техником слепог отиска у

византијској традицији, која се са српских повеза XIV века преноси у каснија времена. На хрпту је неколико ребара. Композицијске шеме украса на предњој и задњој корици нису исте. На предњој корици паралелно са рубовима повучене двоструке линије чине једноструки оквир, који је орнаментисан биљним мотивима. Уоквирено правоугаоно поље има крст на постољу. Два крака постоља донекле уоквирују други крст, који је обликован стилизацијом биљних мотива. На задњој корици такође двострука линија, паралелна са рубовима, чини оквир који је украшен биљним мотивима. У централном пољу је ромб пресечен два дијагоналама, на местима где се секу контуре утиснути су двоструки концентрични кругови. Око већине концентричних кругова размештене су стилизације љиљана.

О *историјату* споменика значајне податке садржи запис минијатуристе из 1597. године. «Архијереј кир Дионисије», који је наложио «писање образа», не може се идентификовати у списку познатих епископа Српске цркве¹⁹. У трајању од једног и по века после осликавања, судбина рукописа није позната. Вероватно је приликом једне од сеоба пренесен у Угарску. Према запису од 24. јануара 1732. године, тутори Ћипровачке цркве у Сентандреји поклонили су га цркви св. Тројице у Адоњу (л 4). Тако је извесно да је једно време, пре наведеног датума, био међу црквеним књигама сентандрејске Ћипровачке цркве. После тог датума сврстан је међу књиге новоподигнуте цркве у Адоњу. Временом је, вероватно, замењен новијом штампаном књигом и није се више користио у цркви. Године 1913. постаје део инвентара Музеја «Свети краљ Стефан» у Стоном Београду, што потврђује и отисак округлог печата са инвентарским бројем (567–1913, л 1).

Литература: MEGGYES Anita, A Székesfehérvári Szent István Király Múzeum egy XVI. századi szerb nyelvű kéziratot könyvének restaurálása. Budapest 1997 (необјављени текст завршног рада на вишем реставраторском курсу Националне библиотеке «Сечењи» [Országos Széchényi Könyvtár, Papír- és Könyvrestaurátori Felsőfokú Tanfolyam], који је ауторка написала поводом конзервације рукописа).

Слике 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12.

(2) Триод цветни, друга четвртина XVI века

Инв. број: 567/1913

Текст је исписан на папиру. Рукопис има 199 листова. Димензије листа 300×205 мм, димензије текста: 230×140 мм, број редова на страни: 27. Нема предњег и задњег прикоричног листа. Недостају листови на крају кодекса. После задњег листа сачуван је одерак. Већина оригиналних ознака свезака (на првој ректо страни у доњем десном углу) сачувана је (Ѓ–ЌЃ). Последње две свеске нису означене. Има 26 свезака: I⁸–

¹⁹ О томе в. *Сава, епископ шумадијски*, Српски јерарси од деветог до двадесетог века. Београд—Подгорица—Крагујевац 1996, 325.

XXIV⁸, XXV⁶, XXVI¹. Новијом фолијацијом последњи лист је означен бројем 199. Рукопис је у лошем стању.

Не зна се ко је *писар* рукописа, где је и тачно када исписан. Идентификовани водени знак упућује на другу четвртину XVI века. То потврђују и палеографске и језичке особине.

Водени знак је *рука са цветом*, врло сличан, скоро идентичан: Никољац бр. 41 из 1535–1545;²⁰ љиљан, идентичан: Пљевља бр. 13а из 1537;²¹ сличан: Никољац бр. 10 из 1532.²²

Правилно полууставно *писмо* средње величине има доста брзописних елемената. Мешање уставних и брзописних облика одговара времену у којем је рукопис исписан. Полиморфност писма испољава се у варијацији појединих потеза у истом словном облику и варијацији облика истог слова. С једне стране, утисак правилности писма добија се устаљеношћу хоризонталних и вертикалних потеза, као и односом тањих и дебљих потеза. С друге стране, та правилност је нарушена неустаљеним потезима појединих слова, различитом величином слова, као и непоравнатом десном маргином. Словни низ није увек раван. Велики број слова има два или више начина обликовања. Од тих обликовања је једно мање или више традиционалније уставно, остала су брзописна. Неки словни облици, који су по традицији уставног писма представљани у простору између две линије, залазе у међупросторе изнад и испод словних редова. Слово *а* има улево нагнуто стабло, које може прећи горњу или доњу линију реда, као и ширу петљу променљиве величине, осим тог облика јавља се и брзописни облик налик на грчку алфу, који међу насловним словима добија посебну стилизацију; сразмерно устаљени традиционални облик *б* има карактеристични висак на пречки која је увек дужа од поднице прилично смањене петље, пише се и, пре свега, наредна брзописна варијанта са хоризонтално положеним стаблом и вертикалном пречком; поред уставног облика *в* јавља се и брзописни, налик на широко и високо *т* са петљама на крајевима; поред благо лучног уставног *е* пише се и широко *є* са великим луком, који обично прелази и горњу и доњу линију и има повијени дужи језичак; крупније тропотезно *ж*, са неједнако редукованим горњим делом, варира са брзописним двопотезним обликом који прелази у међупросторе; *м* са косим бочним стаблима и средњим делом који се под оштрим углом ослања на доњу линију, наредна брзописна варијанта налик је на рукописно латинично *м*; *о* са заокруженим или шиљастим горњим делом понекад варира са нешто ширим обликом средње величине; поред уставног *т* јавља се и крупнија варијанта, која се

²⁰ Р. Станковић, Датирање и водени знаци рукописних књига манастира Никољца: Археографски прилози 16 (Београд 1991) 141–306.

²¹ В. необјављена филигранолошка збирка Археографског одљења Народне библиотеке Србије у Београду.

²² Р. Станковић, нав. дело.

диже изнад реда; т је најчешће троного, међутим, јавља се и двоноги облик, на којем се лева пречка прелама и спушта на доњу линију, као и уставни облик са два виска на пречки, а брзописна варијанта је налик на бројни знак 7; х са десним тањим и левим дебљим краком, кракови се горе отварају, а доле спуштају испод линије, јавља се и на исти начин обликовано крупније х, као и надредно развучено брзописно х; старији облик ω са средњим стаблом до горње линије варира са новијим брзописним, који је развучен и средњим делом између два стабла лежи на доњој линији; њ има нешто искошено стабло на којем угласта петља допире до средине реда, као варијанта јавља се високо јер (Ѣ) који има уздигнуто косо стабло изнад горњег реда, са угнутом пречком улево, која је различитог облика; ѣ са стаблом високо изнад горње линије, преломљен крак леве половине пречке спушта се до доње линије, као брзописна варијанта јавља се облик са високим косим стаблом и таласастом пречком. Мање или више традиционални уставни облици сачувани су код слова: г са мало повијеним стаблом и обично тањом пречком на чијем је десном краку карактеристични висак; д са дужим косим ножицама; с је налик на латиничко s, увек се диже и спушта у међупросторе; з са удесно нагнутим стаблом и истањеном пречком, на чијем левом крају је карактеристични висак, као и доњим лучним делом, који почиње изнад доње линије и различите је величине; к је увек дводелно са благо кукастим десним делом; љ је једнопотезно и диже се изнад горње линије; њ има асиметрични облик и плитки горњи део; њ има шиљасте врхове у горњем и доњем међупростору и пречку на доњој линији са висковима на крајевима. Брзописни облици се појављују и међу великим и насловним словима, као и иницијалима.

У писму су честе лигатуре које се показују у везивању слова: а-у, т-р, р-ѣ, т-в, с-ѣ и др.

Језик је српскословенски (српска редакција старословенског). *Правопис* је претежно ресавски са доста недоследности и архаичнијих рашких елемената.

На етимолошком месту старословенских ѣ и ѣ пише се ѣ и као графичка варијанта ѣ (високо јер). У фонетском или такозваном ресавском положају (где се изговарало а) чешће се пише ѣ, ређе ѣ: ѣврѣшнѣ 1, ѣѣако 1, ѣѣлити 1', ѣѣ 2, ѣѣ 6 ѣѣскоуо 86, али и ѣѣѣѣ 1', ѣѣстаніе 1', ѣѣвращоу 2', ѣѣтворшомоу 4' и др. У том положају се јерови прилично доследно чувају. Знак ѣ се обично јавља после крајњих сугласника, али се у истом положају, свакако ређе, јавља и ѣ: ѣѣѣѣ 1', тѣврѣ 86, аѣѣ 86, ѣѣшнѣ 96 и др. Показују се колебања у писању предлога из: из 1, 1', 4', али и изѣ 19' и др. У средини речи (у основи и суфиксу) јер се често не чува на етимолошком месту, нпр. пришѣ 1', силнѣмѣ 2', родниѣи 2', правѣдно 3', нѣмоѣннаа 3', мнѣѣѣи 3', ѣрашнѣа 4, истинѣствоуѣ 6, проѣѣѣѣѣѣ 6, кто 6', ѣѣѣѣ 9' и др. На месту јера у средини речи, као и на крају испред енкликтика чешће се ставља пајерак (*), нпр.

приш'ль 1', възгласив'шоу 1', в'ѣтъв'ми 2, погрѣв'сти 2', крѣп'ко 4, стар'ци 4, жител'ми 4; заклет' мѣ 2', плодѡв' же 4, плод' же 4, али погоубиx' (на крају реченице и реда) 7'. После вокалних р и л обавезно се пише њ или ређе љ: оутврѣди 5, оумрѣль 5'; слъзы 1', плъти 1', плъкъ 1', в'ѣплъ 2', дльго-трѣпеливѣ 86; ѡврѣза 3', разврѣзе 4, дрѣжавоу 5.

Појава писања *а*, као резултата српскословенске вокализације некадашњег примарног и секундарног полугласника, прилично је честа, нарочито се уочава у перфекатским облицима глагола, нпр. в'ѣздвигаль 2, прошаль б', ѡврѣгаль 86, али и корбаль 4, мрѣтав'ца 8' и др. Јавља се и обрнути процес: њ се пише на етимолошком месту *а*, нпр. нь (на предлог) 1.

На више начина се означавају прејотовани вокали *ја*, *је*, као и *'а*, *'е* после палаталних *л*, *н*. Групу *ја* на почетку речи означава само *ѣ*; на почетку слога у речи *а* (нарочито у карактеристичној ресавској групи *ѣа*), ретко *ѣ*; после палаталних консонаната *ѣ*, ретко *а*, нпр. ѣже 3, ѣко 19', ѣвнт[ѡ] се 19'; велѣчѣа 1, в'ѣпѣаше 2, опоманѣа 4, марѣа 4', пролѣа 5', висимаа 1, твоа 1, вьснѣль 6, оубоа се б', прѣпогасѣв'ши 4, одѣганѣа 4; н[ѡ]нѣа 1, любѣаше 1', похвалѣюше 2, рабѣнѣамъ 4, као и измѣнаше се 86, прѣ-исподнаго 86 и др. Групу *је* на почетку речи најчешће означава *ѣ*, ређе *ѣ*, сасвим ретко *ѣ*; на почетку слога у речи *ѣ*, *ѣ* (нарочито у карактеристичној ресавској групи *ѣѣ*), ретко *ѣ*; после палаталних консонаната *ѣ*, ретко *ѣ*, нпр. еже 1, единомыслѣно 1, егоже 2, егупѣть 2', ефрона 3, егда б', его 2', еси 7', еднѣнь б'; поѣмъ 1, стихолог[о]оуѣмъ 1, твоѣѣ 1, бл[а]говѣщенѣе 1, дыханѣе 1'; ѣѣ 1, сѣмотренѣе 1, вражѣе 1, в'ѣпѣе 5', авѣе 5', в'ѣскр[ѡ]сенѣе 86, ѣѣ 4, виѣанѣе (вокатив) 2, бл[а]говѣщенѣе 4', в'ѣстаѣши 7'; погрѣвѣтелѣмъ 2', оурѣвѣѣна 4, тѣѣ 4', г[оспод]нѣ 2, пониѣе 2', вѣѣрнѣе 96; волеу 1', земле и др.

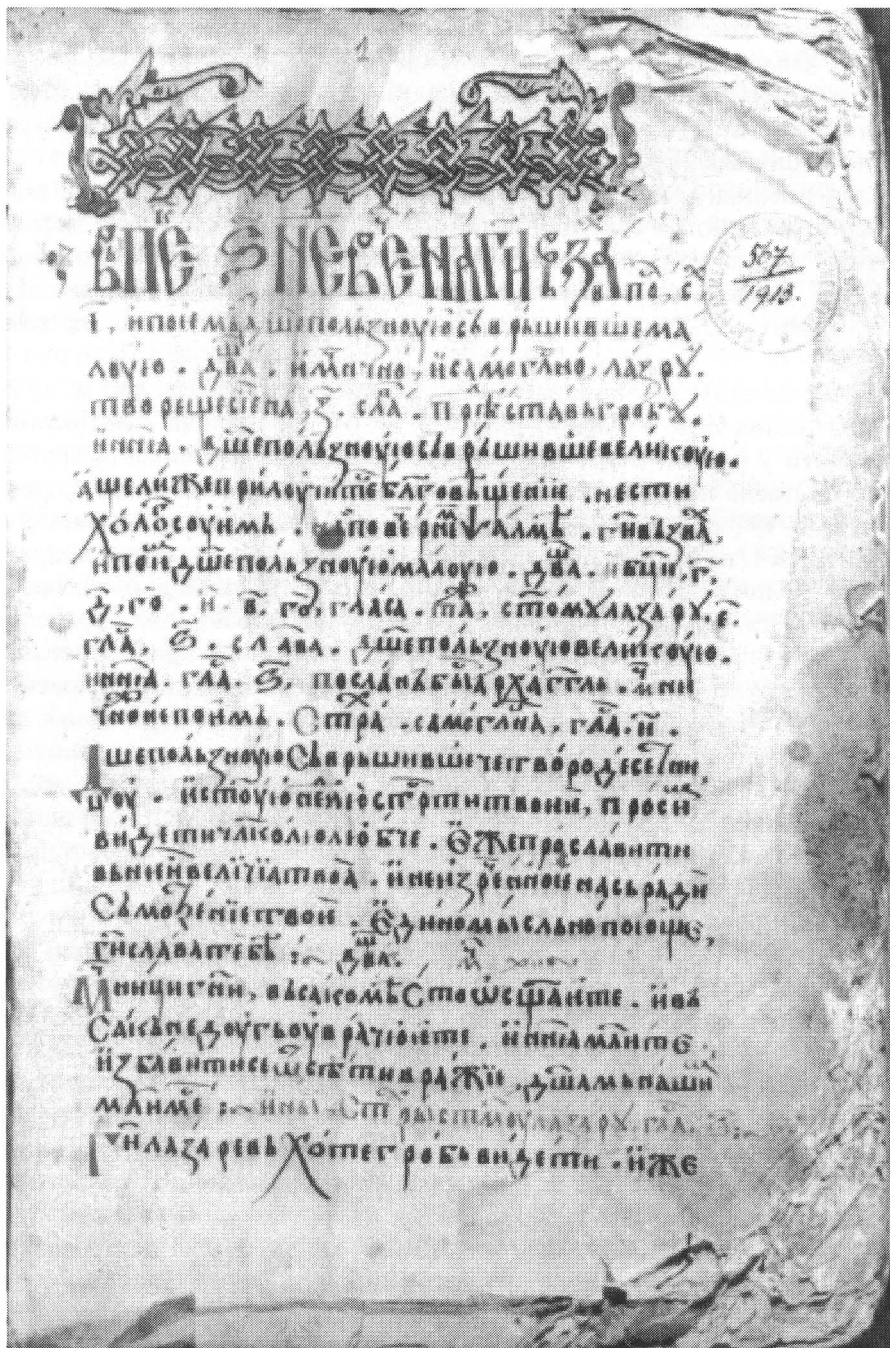
Чува са архаична група *ѣо*: оуврѣѣюѣте 1, ѣодо 2 и др.

Слово *ѣ* пише се и у карактеристичној ресавској групи *ѣн*: оуѣнѣх[ѡ] 4, парѣмѣн 4', литѣн 4', марѣннѣ 5, прѣидѣте 15, в'ѣрнѣн 15, али и хѣрѣвѣннѣ 20. У вези са писањем *ѣ* уочавају се варијације *ѣа* и *нѣ*; *ѣо*, *ѣо* и *нѡ* на почетку речи страног порекла. Слово *ѣ* на крају домаће речи испред *ю*: похвалѣ ю 4'.

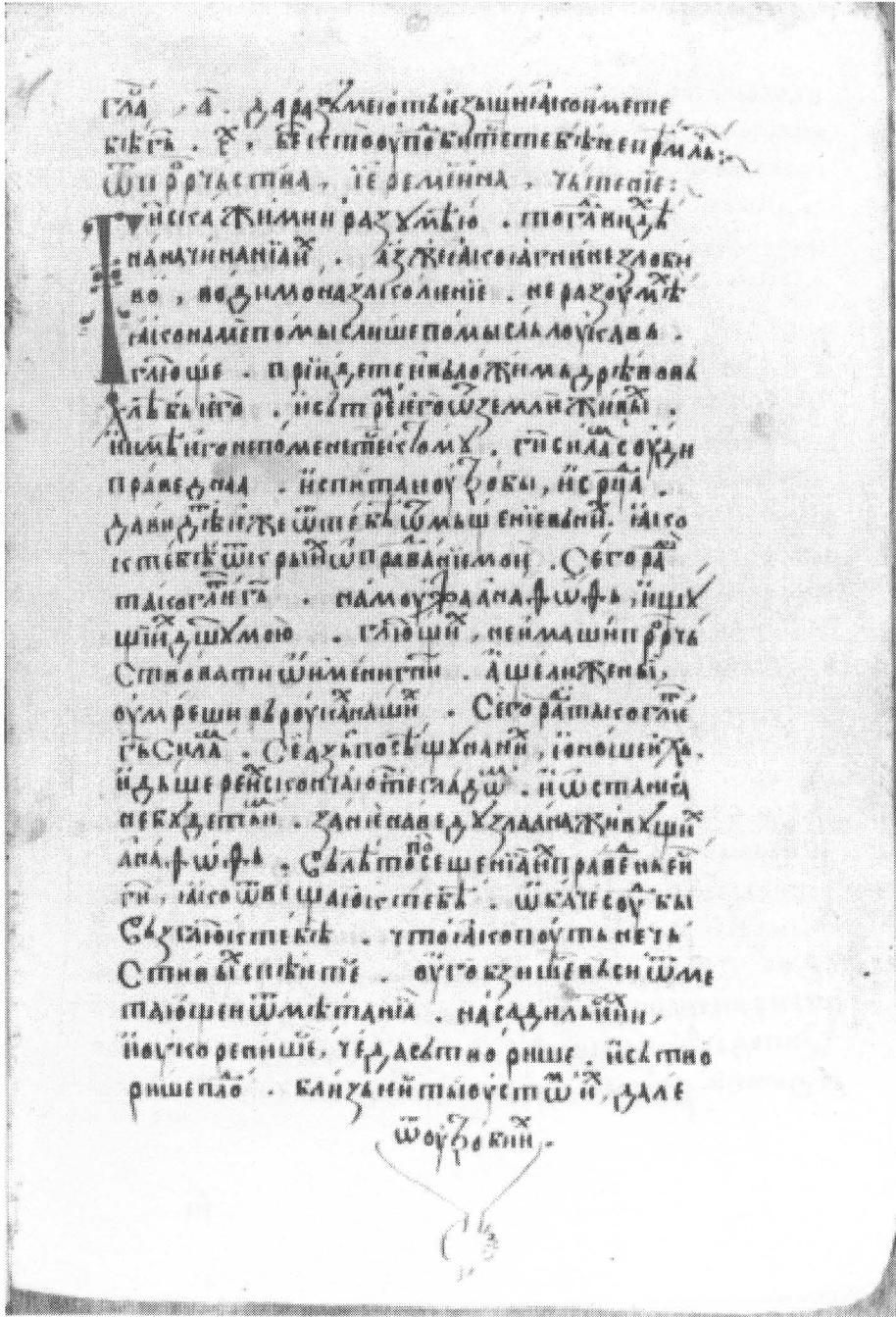
Примери са мешањем *ѣ* и *ѣ*: роуѣѣ (акузатив двој.) 86, дрѣѣѣ (локатив једнине) 86, дѣѣа 4, бл[а]говѣщенѣе 4', ѣѣѣ (датив једнине) 194' и др.; ређе: привѣѣѣѣ 1', повѣѣѣѣѣ 2, тѣѣѣ (акузатив једнине) 6, лазарѣѣ (вокатив једнине) 7'. Мешају се и *нѣ* и *ѣѣ*, с тим да се *нѣ* чешће јавља на етимолошком месту *ѣѣ*: опонѣѣ (акузатив множине) 4, вел'боудѣѣ 42', раѣѣѣѣ (генитив једнине) 86, дыханѣѣѣ 192, али и дыханѣѣѣѣ 1' и др. Јавља се прелазак етимолошког *нѣ* у *ѣѣ* на почетку глаголске основе после префикса који се завршава на *-з*, нпр. вѣѣѣѣѣ 2', нѣѣѣѣѣ 7' и др. Чувају се групе *ѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣ*.

Слово *с* се доследно пише у облику *снѣѣѣ*- 5, 11, 86, у другим речима: мносѣѣѣ 66, кнѣѣѣѣ 70, сѣѣѣѣѣ 199 и др.

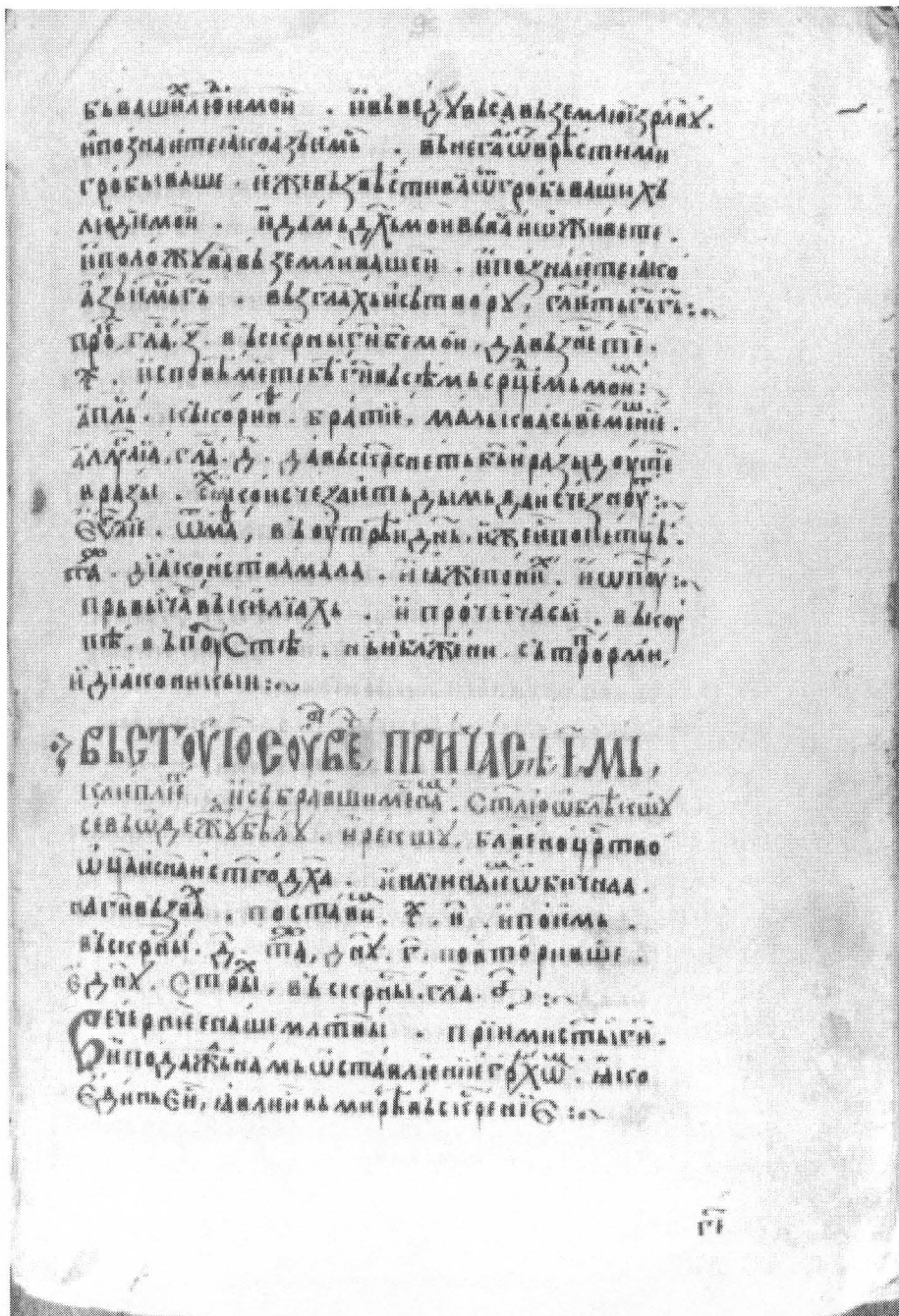
У речима страног порекла јављају се слова *ѣѣ*, *ѣѣ* и *ѣѣ*: ѣѣѣѣѣ[ѡ] 159, марѣѣѣѣ 2', ѣѣѣѣѣѣѣ 33', егуп'тѣѣѣѣѣѣѣ 32, лѣѣѣѣѣѣѣѣѣ 33' и др.

13. Триод 1г

14. Триод 60r

азъ баріе стратнигасилаігнн . ннмпріндѡ .
 нпадаісоуєспалнцнсноімапаземлаіпостві
 ннсеи рѣсмоу . аліготтопавіклевачнсно
 емѡрабѡ . ннгдаохнстратннѡгнн ісѡ
 ісоуєх . ннзоуєлатогѡтвоніногѡхтвоніа .
 мѡстпокопаніемѡжетаістоншн . стпоіє .
 ннзтаворнїсоуєспалісо . нннѡдѡдѡтннїє :
Вѡзвнгошоєсєснонєізраїлнкішохофа
 ннѡплатншєсєвїаннѡфѡмѡприпоуєтннн .
 бѡжевожашєнѡ . ннзнастнїѡѡсѡдѡ
 бнѡпоісѡдѡнннмѡпоутѡ . пошїіоже
 бєстлнѡѡгннѡннѡ . нннѡсїгоуєдѡстл
 ппѡрѣмѡсѡмнлїомн . ннгдагннѡмѡсѡсѡ
 гнн . рѡннѡізраїлнѡ . ннѡкрѡтнншєсѡ
 дѡнонєстѡвоуєтлєрѡмѡнннзѡрїіоносѡрѡмѡ
 тѡдѡлѡ . ннпосѡрѡмѡрѡпѡрѡмѡсѡлєпѡнѡ
 пѡрѡннннѡплатншїєпѡрїіомѡрн . ннрѡтѡфѡрѡ
 ѡннлїєземѡсвои . снпнєізраїлнкірѡіо
 снпѡземлн . зѡтлѡрнѡгѡпѡуєстнннѡ . азѡсѡ
 ѡжєшоуєрѡсѡфѡрѡноко . ннпѡжєнѡсѡсѡ
 зѡлнѡ . ннрѡсѡлїлїосѡфѡрѡннкіѡннѡ
 хѡннїєдѡ . ннрѡзоумнїотѡлєннєсѡпѡтннє
 мїсѡдѡзѡгннєдѡтвѡрїснїє . ннлїзѡлїсѡсѡ
 кѡпѡрѡсѡгннѡтѡсїсѡмѡ . ідїсѡсѡкѡжѡшєлїон .
 ннпѡрѡрѡстнєсѡсѡфѡрѡноконєсѡуєгннєсѡ
 пѡлїозн . ннрѡннѡшєтѡсѡсѡсѡтннѡрнѡхѡсѡсѡ
 ѡпѡуєстннннснннїзраїлнкі . зѡнєрѡкѡдѡіоіѡдѡнѡ .

ѿ паръ стина зашла на члпте стн
Ва криво шмогапа дзе стое . на воу хо
 до по со рь цркъ створи ш кра зъ за тпа . и и
 со пае моу . ла ктени шестъ . и по стави
 де го па то ли де нра . съ странъ к на ву
 ло не сѣ би . и по сла на воу хо до по со рь
 цркъ сѣ ра тн все велика и во ие но да . и мѣ
 стнъ и не се . и во же нѣ мѣ ле . и соу
 шѣи хо па шла стми . и вѣ стне се странъ .
 прѣ стпна ш криво лѣ нѣ ш кра зъ . и го же по
 стпана на воу хо до по со рь цркъ . и сѣ кра ше
 мѣ стнъ и не се . ва кы . во ко во да .
 во же . и моу тн сѣ ле . величѣи . и же па ва д
 стми . и вѣ не се же да мѣ ле . прѣ да ше
 на ш криво лѣ нѣ ш кра зъ . и го по стави
 на воу хо до по со рь цркъ . и по сто вѣ шнѣ
 пѣ шѣ е рѣ ктн стнѣ . сѣ а нѣ тн сѣ мѣ ци . а и
 дѣ ле . пла мѣ на . сѣ в же та дѣ шѣ е лѣ шнѣ
 та сѣ . т роу бы . сѣ и ра ли же нѣ к сѣ ли . ш кра
 зѣ же ш рѣ доу и пѣ к сѣ ннѣ ш . и сѣ гла сѣ ю и сѣ сѣ
 го ро да моу снѣ мнѣ сѣ а . па го ш рѣ то сѣ лѣ и нѣ
 се ш кра зъ оу та тѣ моу . и го по стави на воу
 хо до по со рь цркъ . и же да ше мѣ да . и по сло
 нѣ те . сѣ стѣ та и вѣ рѣ стнѣ и вѣ шѣ шѣ го нѣ го
 рѣ шѣ ю те . и вѣ и нѣ гоу сѣ лѣ шѣ шѣ лѣ дѣ и сѣ
 т роу бы . сѣ и ра ли же нѣ к сѣ ли . ш кра зѣ
 же ш рѣ доу . и пѣ к сѣ ннѣ ш . и сѣ гла сѣ . и вѣ сѣ

Почетно *о* означава се са ... и обичним *о*, само се ретко јавља широко *о* са две тачке у облику оч- 33, 33' и др. У средини и на крају речи обично се пише *о* или ... (нарочито у речима страног порекла). На почетку речи *у* се најчешће пише као диграм *оу*, али и као неправна лигатура *У*; у средини и на крају речи пише се *оу* и лигатура `.

Примери удвајања вокалских слова и јерова: *злааа 3*, *иџъъ 42*, *џне-злааа 42'* и др.

Често се јављају несажети морфолошки облици: *оумрџшааго 5'*, *шьствовааџъ 33'*, *живот'наа 33'*, *жистокааго 41'* и др., изузетно се пишу и сажети облици са **џ**: *гласџше 6'*, *џдџхоу 42*.

Утицај народног језичког израза показује се у облицима *кџлааџъ 13*, *џџџџџа 85'*.

Савсим доследна употреба *спиритуса* и *акцената* у духу је ресавске правописне норме. Спиритус ленис (') изнад почетних вокалских слова једносложних и вишесложних речи. Акценатски знак оксија (˘) изнад почетних вокалских слова, често у комбинацији са спиритусом (˘'), као и изнад вокалских слова у средини речи. Варија (˘) најчешће изнад крајњих вокалских слова вишесложних речи. Периспомени (˘), који се једва разликује од спиритус лениса, обично изнад прејетованих, а ређе и других вокалских слова у средини речи. Двострука варија (˘˘) изнад вокалских слова (и јера) на крају једносложних речи.

Титле изнад скраћеница и скраћено писаних речи и пајерци на месту испуштених јерова су полиморфни.

Од *интерпункцијских знакова* користе се тачка црне и црвене боје на доњој линији, ређе зарез црним мастилом; на крају мањих или већих садржинских целина јављају се две тачке иза којих се повлачи извијена линија, која почиње крупнијом тачком. Ови завршни знаци могу бити црне или црвене боје, или у комбинацији те две боје.

Илуминација рукописа је скромнија, али одаје вичну руку извођача и савсим је у функцији јасне сегментације текста и његовог коришћења у богослужењу. Елементима украса јасно се означавају текстови рубрика са правилима и упутствима, текстови богослужбених песама, као садржинска основа Триода, и читања паримија (библијских читања), чији се почеци истичу великим украшеним иницијалима.

Већи део текста исписан је мастилом мрке боје. Киноваром се изводе иницијали, насловна, нека велика и почетна слова, делови текста у рубрикама, маргинална упутства и маргинални цртежи.

Мањи уставно или брзописно обликовани иницијали висине су од једног и по до два реда. Обично нису украшени и јављају се на почецима појединих песама. Велики иницијали (л 2, 3', 18', 19', 32', 34' и др.) такође су обликовани уставно или брзописно. Они досежу до висине од шест редова, украшени су тачкама, пречкама и једноставнијим биљним мотивима. Јављају се само на почецима паримијских читања. У главним насловима, са честим везаним писмом, такође се мешају уставни и

брзописни словни облици. Њихова висина је између два до три реда. Украшени су као и велики иницијали.

Мања узана заставица (л 1) у неовизантијском стилу са основним мотивима плетења и биљним стилизацијама. Основне контуре су извучене мастилом мрке боје, површине су колорисане цинобером и окером.

На маргинама се повремено јављају примитивни цртежи ситних рибица и биљних мотива (л 4', 5, 5, 6', 7, 37, 39' и др.).

На неким местима на десној половини доње маргине посебно се исписују завршне речи стране, уоквирене двема линијама које су одоздо обухваћене стегнутом шаком (нпр. л 4, 4', 9', 52, 60 и др.).

Кодекс *садржи* текстове богослужења према Цветном триоду (или Пентикостару) од вечерња у петак шесте недеље поста, уочи Лазареве суботе, до краја литургије у суботу треће недеље после Ускрса (Недеље Мироносица), и као посебни додаток текстове статија на Велику суботу. У трећој статистији се текст прекида.

Садржина према главним насловима:

л 1 – Ва петак ѥ недеље вечер.

л 17 – Ва суботу вечер светаго праведнаго Лазара.

л 49 – Ва светују великују среду вечер.

л 70 – Служба светих страстеј (Велики петак).

л 86 – Ва свети и велики петак вечер.

л 96 – Ва светују суботу вечер.

л 132' – Ва суботу вечер Томину (Субота уочи Томине недеље).

л 159' – Ва недељу ѣ мироносицам; л 194' – Исписана је само горња половина стране, на доњој половини је, вероватно, писаревом руком било унесено још неколико редова, али је то мастилом мрке боје премазано.

л 195 – Тропари певајемн ва светују великују суботу на непорочнах (статиије на Велику суботу). После тропара на почетку треће статиије: *іотіѣ трѣбл[а]жен'не ѥпрѣтан тѣло жнзнодавца прекид у стиху: правда твоа пра ...*

У кодексу нема *записа*. На л 1, 2, 3, 4, међутим, део доње маргине је одсечен. Треба претпоставити да је на исеченим деловима маргина био запис који се односио или на околности писања (писар, време, место) или на неки детаљ у судбини рукописа, као што се у преостала два наша рукописа на неким од доњих маргина налазе записи о поклањању кодекса.

Повез је старији у византијској традицији («ала грека» техником). Дрвене плоче (295×200 мм) пресвучене су кожом смеђе боје, на којој су и на предњој и на задњој корици исти украси, изведени техником слепог отиска. Ивице плоча су искошене према резу. Жљебови по ивицама прекидају се на угловима. Капител је опшивен црвеним и зеленим концем. Хрбат са више ребара. Два клина у предњој и два пута по три рупице на задњој корици, као и остатак ремена показују да се кодекс

листом и контрамарком *Ip C*, врло слично: Дечани 138 из 1580–1590. године²⁴ и Библиотека Епархије арадске 14, Арад, око 1590. године; 2. *Једнострука котва у кругу са облим тролистом и контрамарком C B*, идентично: Манастир Савина 20 из 1590–1600. године²⁵; 3. Исти знак као и у првом делу конволута.

Писмо првог дела конволута је правилнији и устаљенији полуустав са уобичајеним брзописним потезима. Словни низ је раван. Сразмерно једнако растојање између слова се поштује. Полиморфност словних облика је очигледна. Улево нагнуто стабло слова **а**, које прелази горњу и доњу линију, са петљом различите величине; **б** има традиционалнији облик са издуженом пречком, на чијем крају је обавезни висак, и петљом променљиве величине; нешто редукованији горњи део уставног **в**; поред уског **ѳ** пише се и **ѳ** широко са већим луком који је идентичан са потезом при писању крупније обликованог **с**; **ж** је тропотезно са карактеристичним померањем стабла променљиве висине улево; **ѕ** је налик на латиничко **s**, које се доњим делом спушта испод линије; **з** је као бројни знак 3, који се спушта испод линије, а има и варијанту која се диже изнад горње линије; **к** је дводелно са изразитим размаком између два дела; **о** има заобљени или шиљасти горњи део, ређе и широко **о**; уставно **с** варира са крупнијом заобљеном варијантом; **т** је троного, али има и брзописни облик, налик на бројни знак 7; **џ** је једнопотезно са горњим делом изнад линије; **ѡ** има средње стабло променљиве висине, и леву заокруженију и десну угласту половину, као варијанта јавља се брзописна широка **ѡ** без средњег стабла; **ѣ** је асиметрично са горњим делом различите величине; традиционално обликовано **ѥ** има петљу различите величине; ређе се јавља и «високо јер» са уздигнутим стаблом и угнутом пречком улево, као и варијанта истог знака са удесно нагнутом стаблом и пречком улево, која се чешће пише у једном потезу са претходним словом; ретко се јавља и **ѧ**; као и **ѧ** које се диже нешто изнад реда; уставно **Ѩ** понекад има и брзописну варијанту са високим стаблом и таласастом или равнијом, често издуженом пречком.

За време писања карактеристични брзописни облици јављају се и међу великим словима и иницијалима, тако се велико **Б** пише и у виду лука са петљама на крајевима.

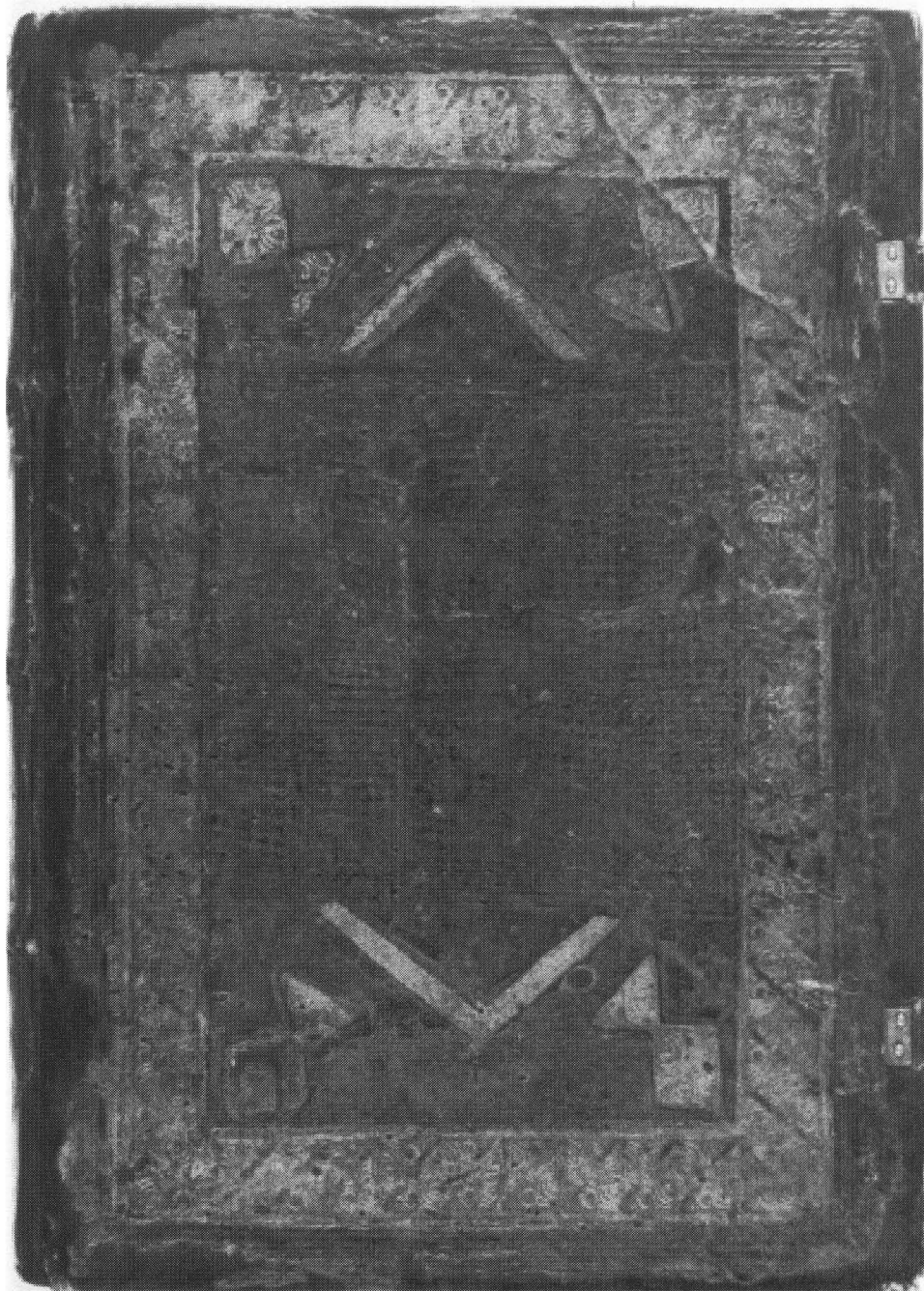
Сличним типом полууставног писма, са нешто мање уједначених и више брзописних потеза, исписан је *други део* рукописа. У њему две руке имају сличне потезе. Прва рука пише нешто ситнијим, усправним и збијенијим писмом. Крупнијим, махом удесно нагнутом и проређењим словним облицима се одликује друга рука. У односу на *први део* рукописа чешће се, на пример, јавља почетно **Б** у брзописном облику;

²⁴ М. Гроздановић-Пајић, Р. Стајковић, Рукописне књиге Манастира Високи Дечани. Водени знаци и датирање. Београд 1995, 281.

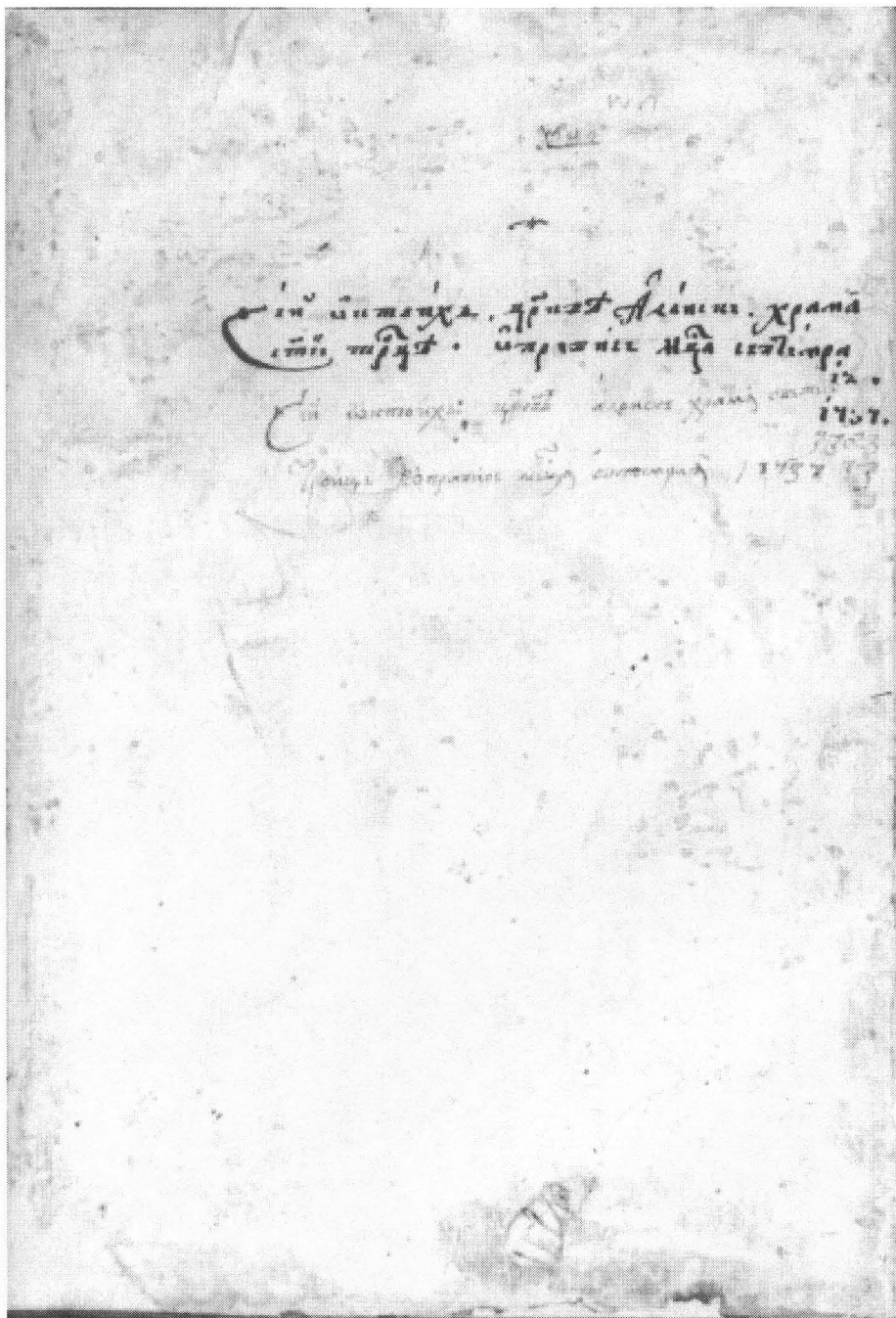
²⁵ Р. Стајковић, Рукописне књиге Манастира Савине. Водени знаци и датирање: Археографски прилози 20 (Београд 1998) 281.

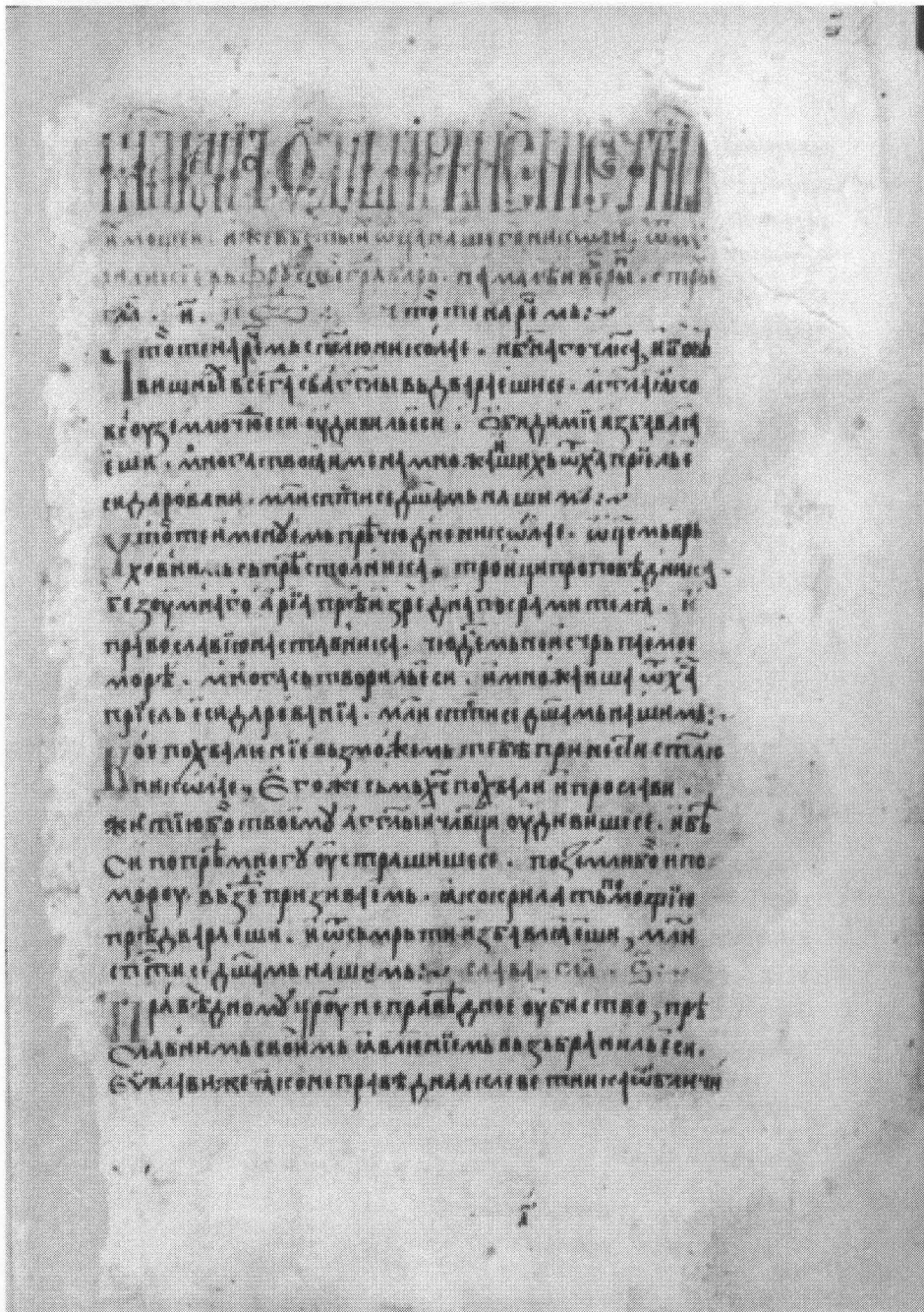
19. Служба св. Николи и Октоих, предња корица

20. Служба св. Николи и Октоих, задња корица

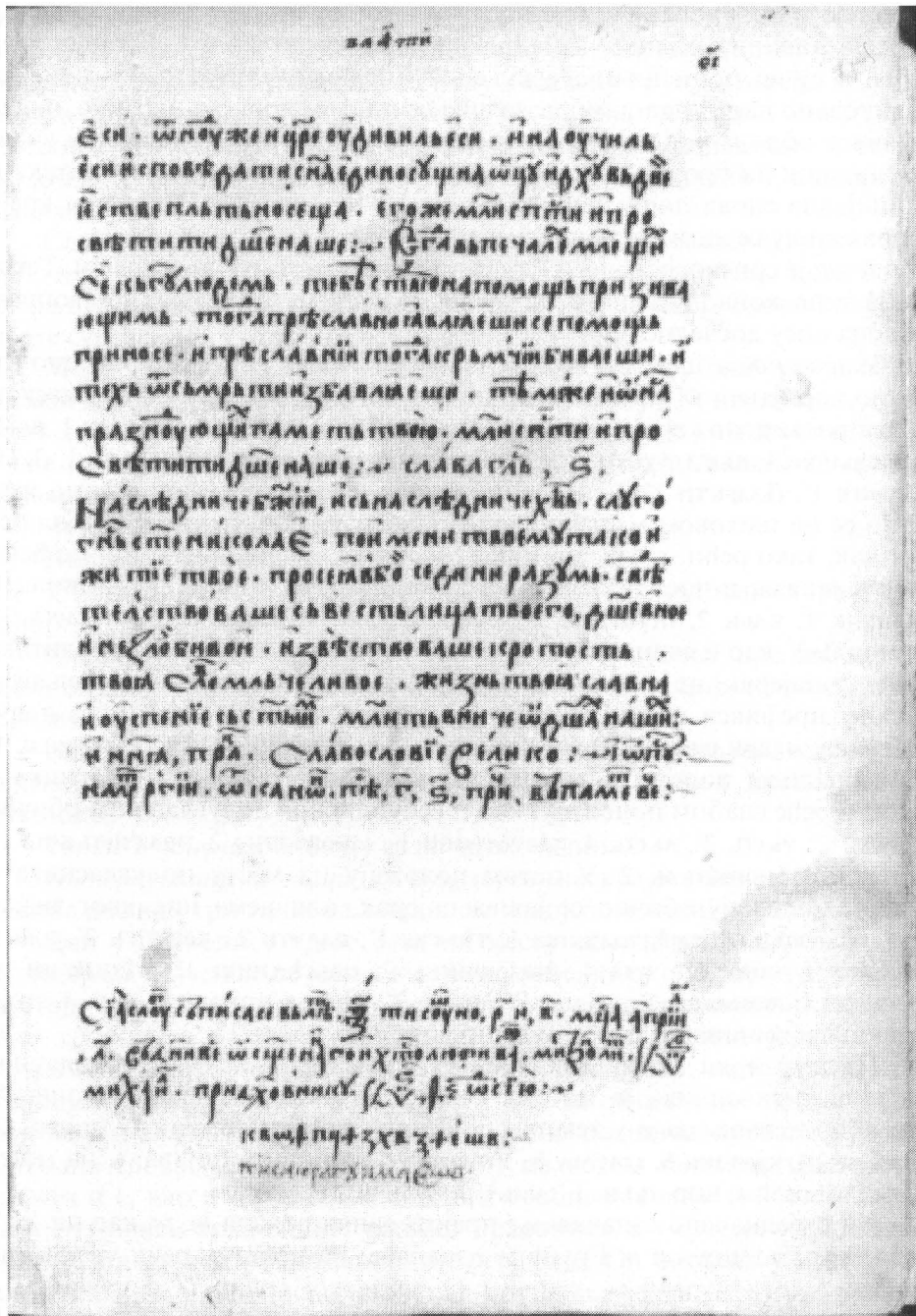
21. Служба св. Николи и Октоих, унутрашња страна предње корице

22. Служба св. Николи 1г

24. Служба св. Николи 15г

крупније је обликовано *s*, које прелази и горњу и доњу линију; пише се, поред уставнијег облика, и надредно двопотезно **ж**; два саставна дела слова **к** су на променљивој удаљености један од другог; **л** је понекад обликовано као грчка ламбда; чешће се пише широко почетно **о**; поред уставног облика **т** јављају се и трноги и двоноги облици, као и варијанта налик на бројни знак 7. И у овом делу рукописа многа велика и иницијална слова пишу се брзописним потезима. Нарочито при крају редова пишу се лигатуре (нпр. **т-р**, **р-к**, **т-в**).

Језик је српскословенски (српска редакција старословенског). Текст у оба дела конволута исписан је по правилима ресавског правописа, али она нису доследно спроведена.

У *првом делу* на месту старословенских **ѡ** и **ѣ** пишу се **ѡ**, високо јер (и као варијанта **ѡ**, са нешто продуженим стаблом, и **ѣ**). У ресавском изговорном положају (изговор *a*) обичније је **ѡ**, а ређе **ѣ**, нпр. **ѡ** 1, **ѡ** 1, **ѡ**двараши 1, **ѡ**здохъ 1, **ѡ**рѣстол'ника 1, **ѡ**творилъ 1, али и **ѡ** 1, **ѡ** 15, **ѡ**борнѣ 1', **ѡ**мрѣти 1'. У истом положају јерови се чувају и само изузетно се на њиховом месту појављује пајерак, нпр. **ѡ**читаетъ **ѡ** 4, али се тај знак, тако рећи, доследно пише у основи заменице **ѡ**-**ѡ**. Најчешће се знак **ѡ** ставља и после сугласника на крају речи, а ређе **ѡ**: **ѡ**удивилъ 1, **ѡ**нашимъ 1, **ѡ**аръ 2, **ѡ**сточилъ 2', **ѡ**сть 2', али и **ѡ**нашимъ 1, **ѡ**иваетъ 1', **ѡ**двннимъ 2', као и **ѡ**кнчилъ 1'. У истом положају, али испред енклитика пише се пајерак, нпр. **ѡ**нимъ **ѡ** 1', **ѡ**наставъ **ѡ** 15. Колебања се јављају у писању префикса на чијем крају у старословенском није било полугласника: **ѡ**збавлаши 1, **ѡ**згла[гола]ше 2', **ѡ**звбранилъ 1, **ѡ**звможемъ 1. У медијалном положају (основа и суфикс) на месту полугласника у јаком и ређе слабом положају, као и секундарног полугласника обично се чува **ѡ**: **ѡ**сть 2', **ѡ**сть 4, **ѡ**зѡстивн 1', **ѡ**множество 2, **ѡ**разнѡств'на 1', **ѡ**ришьѡ 2, **ѡ**прнѡшьѡ 2. У истом положају на месту полугласника у слабом положају обично се јавља пајерак, или нема никаквог знака, нпр. **ѡ**рѣчюд'нѡ 1, **ѡ**рѣстол'ника 1, **ѡ**м'же 1', **ѡ**рѣсти 2', **ѡ**в'чегъ 2', али и **ѡ**вишнѡх 1, **ѡ**многа 1, **ѡ**кто 4, **ѡ**помощникъ 2, **ѡ**наслѣдникъ 15. Изузетни су примери **ѡ**ставлъше 1', **ѡ**благод[ѡу]шьно 2'. После вокалних **р** и **л** стоји само **ѡ**: **ѡ**врѡвнимъ 1, **ѡ**мрѣти 1; **ѡ**пльннлъ 2', **ѡ**пльъ 15.

Писање **ѡ** на месту некадашњег примарног, као и секундарног полугласника одлика је многих старих српскословенских рукописа²⁶, она је представљена и у тексту адоњског кодекса: **ѡ**шалъ 2', **ѡ**калъ 2', **ѡ**годанъ 4, **ѡ**ротакъ 8, **ѡ**глоу 8. Уочава се и обрнута појава: **ѡ** на месту етимолошког **ѡ**, нпр. **ѡ**мъ 1 (**ѡ**мъ), **ѡ**момѡу 11'.

Није уједначено означавање прејотованих вокала *ja*, *je*, као ни *'a*, *'e* после палаталних **л** и **н**. Групу *ja* означава: на почетку речи увек **ѡ**; на почетку слога у речи **ѡ**, као и **ѡ** (у ресавској групи **ѡ**а и групи **ѡ**а у одређеним наставцима); после палаталних консонаната **ѡ**, нпр. **ѡ**ко 1, **ѡ**вљенѡмъ 1; **ѡ**воѡ 1, **ѡ**паѡѡци 2', **ѡ**рѡа 1, **ѡ**ѡа 5', **ѡ**рѡстѡни 11, **ѡ**[ѡ]ѡа 1';

²⁶ П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*. Београд 1971, 206–209.

избављаши 1, ищѣлѣти 12. Група је на почетку речи најчешће се означава са *ѣ*, ређе са *ѓ* и, сасвим ретко, са *ѣ*; на почетку слога у речи са *ѣ* (што подразумева и карактеристичну ресавску групу *їѣ*), ређе *ѓ*; после палаталних консананата *ѣ*, нпр. *ѣси* 1, *ѣже* 1', *ѣзице* 3, *ѣгоже* 1, *ѣси* 2', *ѣгда* 15, али и *ѣ[тѣ]ством* 3; *николаѣ* 1, *вѣдвараѣши* 1, *избављаши* 1, *твоѣ* 8, *обидилїѣ*, 1, *прїѣль* 1, *прѣнесенїѣ* 1', *прокаженїѣ* 12; *похваленїѣ* 1, *вѣселенїѣ* 4, *помишлїени* 4.

Слово *ї* претежно се пише у карактеристичној ресавској групи *їи* (за *ији*), нпр. *поганїиѣ* 11', *прѣславїи* 15. Понекад, међутим, иста група слова пише се и на месту обичног *и*, нпр. *ѡ[вѣ]тїиљ* 21. Слово *ї* се јавља после сугласника у страним речима, нпр. *хрїстїани* 11.

Међу примерима са мешањем *ѣ* и *ѣ* преовлађују они у којима се *ѣ* налази на месту *ѣ*: *место* 1', *оумрети* 1', *роуце* (двој.) 1', *видѣвше* 4, али и *морѣ* 1, *вѣликиѣ* 1, *ѣѣроу* 3. Мешају се и *и* и *ѣ*, с тим да се *и* чешће пише на месту *ѣ*, нпр. *брѣховнїиѣ* 1, *биљѣ* *ѣси* 1', *биваетѣ* 1', *ѣзице* 3, *незловннн* 3, али и *вншннн* 1, *ннже* 1'.

Чувају се групе *ѣѣ*, *ѣѣ*.

Пише се архаична група *ѣю*: *ѣюдѣси* 1, *наоуѣю* 3'.

У инвентар слова укључено је за ресавски период карактеристично *s*, нпр. *сѣѣзда* 2', *сѣло* 4.

Слова из грчког алфавита, чије чешће коришћење, пре свега, у речима страног порекла, одлика је ресавске граfiје, нпр. *ѣѣрѣа* 1', *мѣро* 2', *ѣѣвлонѣ* 12 и др.

Систем *надредних стиритуса* и *акцената* у духу је ресавске правописне праксе и сличан је системима који су описани у претходна два рукописа.

Титле и *пајерци* обликују се на више начина.

Интерпункцијски знаци: тачка, зарез; на крају већих садржинских целина две или три тачке са завршном извијеном линијом или без ње.

Док у правопису *првог дела* на месту некадашњих *ѣ* и *ѣ* у свим позицијама најчешће се јавља *ѣ*, а само ређе високо јер и, тако рећи, не постоји функционална разлика између та два знака, *ортографија другог дела* конволута одликује се чешћом употребом високог јера и функционалном диференцијацијом између *ѣ* и тог знака, нарочито у изговорном положају. Исто тако у *првом делу* за означавање прејотованих вокала и палаталних консананата у више позиција преовлађују прејотована слова (*ѣ*, *ѣ*), а у *другом делу* на истим местима чешће ће се писати и *ѣ*, као и *ѣ* и *ѣ*. По наведеним особинама *први део* је остао под јачим утицајем архаичнијег рашког правописа, а у *другом делу* је спроведен већи степен ресавизације ортографије. Од осталих у *првом делу* анализираних правописних особина други део једва одступа. Тако, на пример, у *другом делу* неколико пута се уочава појава удвајања слова *ѣ* на месту етимолошког *ѣ*: *рѣжѣстваѣ* (!) 22, *зѣлата* 69, *жнзѣнодавѣцаѣ* 21' и др. У њему се руке по правопису такође мало разликују. Прва рука, на пример, нешто чешће пише високо јер.

Посебни део садржине кодекса чине «живе ознаке», као и литургијске напомене на маргинама са стране. Оне су у оба дела конволута исписане истим брзописом XVIII века са обележјима мешаног српско-словенског и рускословенског језичког израза.

Илуминација је у *првом делу* конволута сасвим скромна, а у *другом* је нешто богатија. Оба текста су исписана мастилом мрке боје, с тим што прва рука у *другом делу* користи мастило лошег квалитета. Иницијали, почетна велика слова, рубрике, неке маргиналне ознаке, траке слова и појединачна слова у насловима пишу се црвеним мастилом. Прва рука *другог дела* на неким местима користи мастило зелене боје.

Мањи, не једном брзописно обликовани иницијали у оба дела рукописа висине су од једног до два реда. На њима су скромни украси пречке, тачке итсл. Уз иницијале и почетна слова главних наслова на маргини су понекад изведени цртежи са једноставним биљним мотивима.

Једини раскошни иницијал, висине од пет редова, налази се на почетку текста *другог дела* конволута (л 16). Изведен је преплетом трака, које, нарочито при завршецима, прелазе у биљне мотиве. Између контура мрке боје колорисан је црвеном и зеленом бојом. На истој страни, изнад иницијала, исписана је трака слова у наслову, изведена у више боја.

Изнад траке слова целу горњу половину стране заузима раскошница заставица у неовизантијском стилу. Компонована је мотивима плетења, биљним стилизацијама и геометријским облицима. Основне контуре су изведене мрким мастилом, а површине су колорисане златном, црвеном и плавом бојом. У средини заставе црвеним мастилом исписана су четири грчка слова $\omicron \omega \zeta$.

Конволут садржи *службу Преносу Моштију светог Николе 9. маја*, као и *октоих првогласник*, тј. текстове који се у седам дана седмице поју по првом, другом, трећем и четвртом гласу, и светилне.

л 1 – Месеца маја девети дан, пренесеније часних моштеј иже ва светих оца нашего Николи. – л 15 колофон писарев.

л 16 – С Богом починајем осмогласник –твореније преподобнаго оца нашего Јоана Дамаскина.

л 16 –Први глас.

л 72 – Други глас.

л 126 – Трећи глас.

л 176 – Четврти глас.

л 229 – Светилни васкрсни – твореније Лава Деспота. – л 232' «пенија тројична» у постовима; – л 234 светилни у дане седмице од понедељка до суботе.

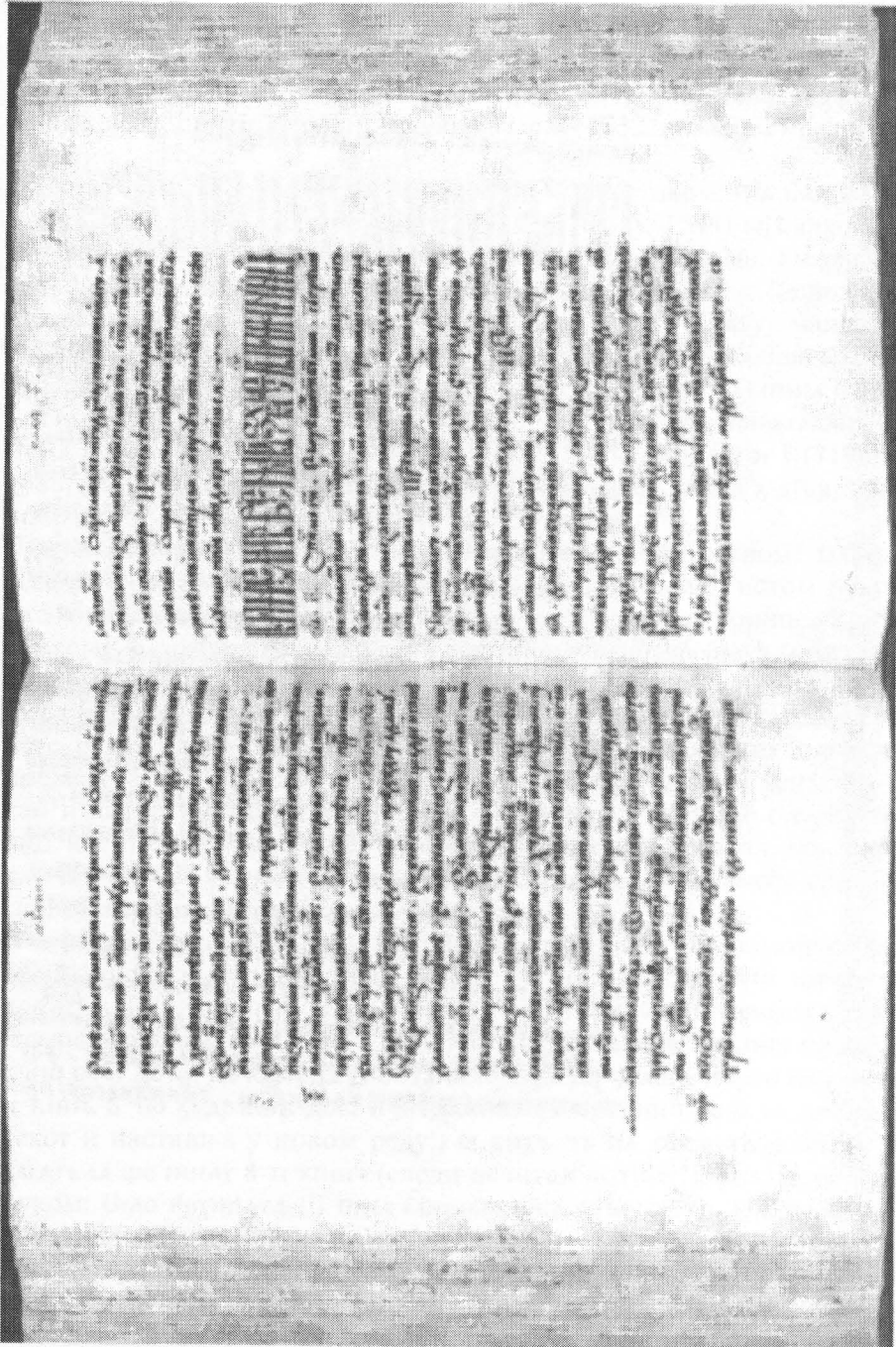
У кодексу има више *записа*.

На унутрашњој страни предње корице брзописом: $\text{сѣй ѡктонхъ, цр[ъ]квѣ адонске. храма [вѣ]тїе тро[и]цѣ. ѡправн се м[ѣ]сца септемра (!) 1737. Испод другом руком такође брзописом: Сѣй ѡктонхъ цр[ъ]квѣ адонске храма светне Троице поправи се м[ѣ]сца септемвриа 1737.$

25. Октоих16г

27. Октоих 141v-142r

- л 2 – На доњој маргини полууставом: **ѿа с[в]ѣта книга гл[а]голама петогласникъ (!) храма с[в]ѣт[а]го ѡ[т]ца николаа зовоми цр[ь]кве ѿпроваукѣ. и даровашѣ ктитори храма с[в]ѣт[а]го ѡ[т]ца николаа. ѿю книгѣ ва цр[ь]ковѣ с[в]ѣтїе Тр[он]ци. оу чан'кѣтарах. 1732. андрїа 27 оу с[в]ѣтн андрн.**
- л 15 – Запис писара службе светом Николи полууставом: **ѿа слоужб[а] сѣписи се въ лѣт[о] ѿ.ж. тисоушно (!) р̄ и, ѿ. (7102 тј. 1594) м[ѣ]с[е]ца апрїлн[а] ѿ. въ д[ь]ни вѣсѡ[в]ѣщеннаго и х[ри]столоубиваго. митр[о]полит[а]. Квр[ь] мнхана. при д[ь]хов'никѣ. Квр[ь] ѡ[с]ѡ[с]їо: (испод тајнописом:) квѡ[с]пцѡзхвзѡшв: (разрешено: «писа Крагуј манши»). Испод рашчитан тајнопис каснијом руком: **писакрагѣмлаши (!).****
- л 15' – Неколико записа један испод другог истом руком: (1) **списа вѣица себѣ и симонѣ мрѣтери (!) дивни ѿр̄; (2) С'писа лазо мрѣтери мариїи; (3) Сина (!) ни кнега пасена (!) морауанина; (4) въ лето зр̄у и ѿ (7196 тј. 1688) расипа паливикѣ новн пазарѣ м[ѣ]с[е]ца марѣта ѿ и з д[ь]н[ь] на великѣ трѣдѣ.**
- л 235 – Испод основног текста руком писара полууставом: **Сл[а]ва сѣврѣшителю б[ог]ѣ въ вѣкы вѣком[ь] амин[ь].** Испод истом руком као и први запис на унутрашњој страни предње корице: **Книга г[ла]голама ѡктоих, храма с[в]ѣтїе и живоначалнїе тро[и]цѣ, мѣста же г[ла]голамаго адона, или жанкѣтарана 1734.** На дну стране истом руком: **Книга храма с[в]ѣтїе тро[и]цѣ ѿ Яд[он]ѣ.** Писар тих текстова од исте руке, највероватније, био је оновремени свештник адоњске цркве. Његов правилни брзопис се огледа и у «живим ознакама», као и литургичким напоменама на маргинама, чиме је он објединио и допунио две целине у конволуту. Језик његових текстова, као што је већ речено, показује одређена колебања између српско-словенског и рускословенског типа израза.
- л 235' – Мање правилним, али читким писмом написана је порука: **да знашѣ неофите ѿнесохѣ ти ѿ илариѡнѣ апостола да се не бринешѣ. дос(а)ѣку (?) га ѡпетѣ нешо ми вала немон ме клети. говорихѣ попѣ стојанѣ ако ѣешѣ коудѣ исти ѡнѣ рѣче да ти поможе изънест по доѣи к' намѣ. и доѣи до мене да се састанемо тако да знашѣ немон казовати и ѣешѣ ѿ 'но зѣдрѣшѣ доке изѣтрѣбишѣ' (У средини реда се прекида текст и наставља у новом реду:) **ѿ бихѣ тѣ на ѡминѣ данѣ и то замрѣла цо писахѣ ѿ те книгѣ (следи нечитак потпис?).** Испод другом руком: **Село Ярхилача (!) писа милекѡ ѡцѣ грѣкѣрѣ гр.д ѿ. не тѣри а рече милеко. нагодину брава и чѣрѣкѣ сирена.****
- На унутрашњој страни нове задње корице сачуван је текст са унутрашње стране корице пре рестаурације рукописа: **Ѣ пробо.**
- Некадашњи *повез* са спонама и копчама обновљен је 1978. године, када је цео кодекс конзервиран. Дрвене плоче величине 300×210 пресвучене су кожом мрке боје, с тим да су на корице и хрбат налепљени одговарајући комади старог повеза. На том повезу украси су изведени

техником слепог отиска који показује утицаје корица на старијим руским штампаним богослужбеним књигама. Композицијске шеме украса на предњој и задњој корици нису исте. На предњој корици у уоквиреном правоугаоном пољу доминира представа шестокраког крста на постољу. На хрпту је неколико ребара. Описане старије корице могле су бити израђене најраније 1737. године, када је, према одговарајућем запису (на унутрашњој страни предње корице), кодекс преповезан, али не може се искуључити ни каснија израда тога повеза.

Најранији податак у вези са *историјатом* кодекса налази се у Крагујевом колофону, према којем је Служба исписана 1594. године «у дане» митрополита Михаила (л 15). Реч је, највероватније, о митрополиту призренском Михаилу, који је, према литератури, приближно у последњој четвртини XVI века столовао у Призрену²⁷. Да је овај део рукописа после Велике среде 1688. године још могао бити негде у старој постојбини, чини вероватним запис о «расипању» Новог Пазара у наведено време (л 15').

За Иларионову сразмерно дужу поруку Неофиту о «одношењу апостола» (л 235'), на српском народном језику и препознатљивим дијалекатским особинама, не може се знати када и где је настала. Може се са разлогом претпоставити, међутим, да је Неофит онај «духовник» чије се име више година узастопно јавља у најранијој матичној књизи умрлих Ћипровачке цркве у Сентандреји²⁸. У истој књизи под 12. априлом 1737. године записано је да се «раб Божиј јеромонах Неофит Ремећанин» преставио и «погребен бист» у порти сентандрејске Саборне цркве, близу олтара, где су обично сахрањивани угледници, свештеници и мирјани.

Када су се два дела конволута наша међу истим корицама, не може се утврдити. Сигурно је да се то десило пре 27. јануара 1732. године, када је кодекс већ као конволут из сентандрејске Ћипровачке цркве поклоњен новоподигнутој цркви св. Тројице у Адоњу (л 2). У запису се говори о «петогласнику», иако *други део* рукописа садржи првогласник, што може значити да је међу поклоњеним књигама стварно био и петогласник (који садржи текстове који се поју по петом, шестом, седмом и осмом гласу). Тако би међу поклоњеним књигама био комплетни октоих, тј. осмогласник, што је прилично прихватљива претпоставка.

Запис према којем је кодекс 1737. године обновљен, показује да је рукопис из Ћипровачке цркве поклоњен са прилично оштећеним повезом, односно да се пре поклањања већ дуже времена користио, вероватно, у тој цркви. Може се претпоставити да је богата сентандрејска црквена заједница, са разгранатим везама у епархији и ван ње, рано

²⁷ Сава, епископ шумадијски, нав. дело, 325.

²⁸ Матична књига умрлих, књ. 1 Цркве св. Петра и Павла (Ћипровачке), година 1726–1777, Архив Српске православне епархије будимске, Сентандреја. Између 1726. и 1733. се наводи да је «духовник Неофит» вршио обреде сахрана.

почела замењивати своје из старе постојбине пренесене књиге руским штампаним издањима. То може бити само једна од околности које су утицале на поклањање два наша рукописа, али, можда, и других црквених књига²⁹. Временом је, сигурно, и актуелни кодекс у певници адоњске цркве замењен новијом штампаном књигом. Од 1913. године, као што је речено, постао је део инвентара Музеја «Свети краљ Стефан», а после шездесетак година, у осмој деценији нашег века, прешао је у својину Бискупске библиотеке у Стоном Београду.

Литература. FÖLDVÁRI Sándor, Egy, a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárban őrzött, szerb kéziratok Oktoich provenienciája: Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII századig. Szeged 1995, 71–75.

Слике 19, 20, 21; (први део конволута:) 22, 23, 24; (други део конволута:) 25, 26, 27, 28.

²⁹ FÖLDVÁRI Sándor, Egy, a Székesfehérvári Püspöki Könyvtárban őrzött, szerb kéziratok Oktoich provenienciája: Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII századig. Szeged 1995, 71–75.